

SAA OIVAN PORTSARI LANTIN

Kallion kaupunginosan alueen muutos vuosikymmenten saatossa autoetnografisena tutkielmana

Reko Rantanen
Pro gradu -tutkielma
Maisemantutkimus
Digitaalisen kulttuurin, maiseman ja
kulttuuriperinteen tutkinto-ohjelma
Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos
Turun yliopisto
Lokakuu 2022

Turun yliopiston laatu järjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck –järjestelmällä.

TURUN YLIOPISTO

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos
Humanistinen tiedekunta

RANTANEN, REKO: Saa Oivan portsari lantin. Kallion kaupunginosan muutos vuosikymmenten saatossa autoetnografisena tutkielmana.

Pro gradu -tutkielma
Maisemantutkimus
Lokakuu 2022

Tarkastelen tässä tutkielmassa Helsingin Kallion kaupunginosan muuttumista ja kehittymistä teollistumisen aikakauden puutalovaltaisesta alueesta nykypäivään asti. Keskeisenä pisteenä toimii Kolmannen linjan ja Porthaninkadun kulmassa sijaitseva ns. Oivan talo, jossa asuin vuodesta 1975 vuoteen 1989.

Metodina käytän autoetnografiaa, jossa vertailen omia muistojani tutkimuskirjallisuuteen, kuten Timo Kopomaan ja Heikki Wariksen tutkimuksiin sekä kalliolaisten muistoihin, joista osa on kirjallisessa ja osa kerronnallisessa muodossa.

Autoetnografiassa henkilö havainnoi omaa elämänkulkuaan, kokemuksiaan, ajatuksiaan ja tunteuksiaan ja pyrkii hahmottamaan omakohtaisia kokemuksiaan näkyviksi. Tässä lähestymistavassa tavoitteena on kuvailla yksityisen lisäksi yleisempää siitä ryhmästä ja kulttuurista, johon henkilö, tutkija, katsoo kuuluvansa.

Autoetnografia on etnografisen, omaelämäkerrallisen, narratiivisen ja toimintatutkimuksen risteymä. Henkilö on osa tutkimaansa sosiaalista yhteisöä ja hän luo tekstiä, jossa hänen näkökulmansa limittyy toisten yhteisön/ryhmän jäsenten elämään ja toimintaan. Tämän vuoksi autoetnografista metodia on vaikea tai mahdoton opettaa, koska jokainen henkilö/tutkija kokee asiat omalla tavallaan. Lähellä autoetnografiaa on narratiivisuus eli kertomuksellisuus, jota voidaan tavallaan pitää autoetnografian yläkäsitteenä.

Tehtävänäni on selvittää, miten näen, koen ja esitän itseni suhteessa kaupunginosan ihmisiin, tapahtumiin ja ympäristöön. Tutkielma on kiinnostunut aluksi pojan, sitten nuorukaisen ja lopuksi nuoren aikuisen representaatioiden liittymisistä kulttuuriin ilmiöihin, järjestelmiin ja väestöön, jotka Kalliiossa on havaittavissa.

Kallio on perinteisesti ollut työväestön asuttamaa aluetta. Vaatimattomista olosuhteista on lähdetty muutoksen myötä keskiluokkaistumaan. Puutalot katoavat, kivitalot nousevat. Tietyt vanhat arkkitehtoniset symbolit pysyvät, kuten kirjasto, kirkko, Ihantola, koulu(t), kauppahalli, työväentalo sekä muutoksen kokenut paloasema.

Kallion kaupunginosa koostuu kolmesta eri alueesta, joita käsittelem tutkielmassani. Korkealla sijaitseva Torkkelinmäki, avenue-tyyppiset Linjat ja merenpintaa viistävä Siltasaari, johon luetaan mukaan Hakaniemen tori.

Asiasanat: *autoetnografia, Kallio, Linjat, puutalot, kerrostalot, työläiskaupunginosat.*

Kiitän kärsivällisyydestä ja avusta professoriani Maunu Häyrystä ja lehtori Simo Laakkosta, jotka mahdollistivat tämän tutkielman loppuunsaattamisen.

Lisäksi kiitän heitä, jotka uskoivat minun suoriutuvan tästä projektista.

Pori 15.10.2022

Reko Rantanen

SISÄLLYSLUETTELO

1 JOHDANTO

- 1.1 TAVOITTEET JA JOHDANTO
- 1.2 TUTKIMUSKYSYMYKSET JA AIKAISEMPI TUTKIMUS
- 1.3 AINEISTOT JA MENETELMÄT

2 KALLION OMINAISPIIRTEITÄ

3 KALLION MAINE

- 3.1 KALLION SIJAINNI HELSINGISSÄ
- 3.2 KALLION ALUE

4. TORKKELINMÄKI, LINJAT, SILTASAARI

- 4.1 TORKKELINMÄKI
- 4.2 LINJAT
 - 4.2.1 KALLION EV.LUT. KIRKKO
 - 4.2.2 KIRJASTO
 - 4.2.3 PALOASEMESTA KESKUSPELASTUSASEMAKSI
 - 4.2.4 KALLION KANSAKOULU / ALA-ASTE / ALAKOULU
 - 4.2.5 KOLMAS LINJA
 - 4.2.6 OIVAN TALO
- 4.3 SILTASAARI
 - 4.3.1 HAKANIEMEN HALLI JA TORI
 - 4.3.2 HAKANIEMEN TORI POLIITTISENA NÄYTTÄMÖNÄ

5. RAVINTOLOIDEN, HUVITUSTEN JA VIRKISTYSTEN KALLIO

- 5.1 HISTORIAA
- 5.2 NYKYAIKAA
- 5.3 TEATTERIT JA ELOKUVATEATTERIT
- 5.4 VIRKISTYS, PUHTAUS JA SIISTEYS

6. PÄÄTELMÄ

LÄHDELUETTELO

ESIMERKKEJÄ KALLIO-AIHEISESTA KAUNOKIRJALLISUUDESTA

HENKILÖHAKEMISTO

SLANGIA

1. JOHDANTO

1.1 TAVOITTEET JA JOHDANTO

Istun ravintola Om´pun ykköspöytään osoitteessa Siltasaarenkatu 15. Paikalla ovat Kasikasi (s. 1938) ja Rumpali-Olli (s. 1945). Siis vanhan koulukunnan miehiä.

Kasikasi kysyy minulta ”Oletko jo kuullut Hissi-Penasta?” Vastaan, etten ole, johon Kasikasi: ”Pena kuoli.”

Rumpali-Olli jatkaa: ”Hissi meni vikaan kerrokseen.”

Edellä kerrottu on tyypillinen vanhojen miesten (ja yhden keski-ikäisen miehen) kohtaaminen täällä Kalliossa (Berghäll), Helsingin 11. kaupunginosassa¹.

Aion käsitellä tässä pro gradu -tutkielmassani yleisesti Kallion historiaa ja nykypäivää maisemantutkimukseen liittyen. Kallio käsittää tiukassa kriteerissä kolme aluetta: Torkkelinmäen, Linjat ja Siltasaaren mukaan luettuna Hakaniemen torialue (Ks. 2.1 Kallion kartta.)

Erityisesti perehdyn pro gradu –työssäni Linjojen alueeseen, täsmällisemmin Kolmanteen linjaan siksi, koska se ainoana linjana halkaisee koko Kallion Hämeentieltä Helsinginkadulle saakka ja on kenties linjoista tunnetuin, kiitos laulaja Matti ”Fredri” Siitosen ja sanoittaja Juha ”Watt” Vainion kappaleesta Kolmatta linjaa takaisin, joka on alun perin englanninkielinen Tony Hatchin Petula Clarkille säveltämä Beautiful In The Rain². Laulun tarina kertoo haikein mielin sen, kuinka ”vanha” mies muistelee nuoruuttaan.

Vaikka Kolmas linja halkaiseekin Kallion, ei sitä pitkin voi ajaa Hämeentieltä lähdettäessä koko matkaa Helsinginkadulle, koska viimeinen jyrkkä mäki on yksisuuntainen. Toisin päin ajaminen kyllä onnistuu, mikäli renkaat ovat kunnossa. Itse juutuin mäkeen kääntytyäni Helsinginkadulta Kolmannelle linjalle Ford Fiestallani loppuvuodesta 1988 tai alkuvuodesta 1989.

¹ <https://www.upwithkallio.com/2019/07/15/kallion-historia/>.

² [Allmusic.com/artist/petula-clark](https://www.allmusic.com/artist/petula-clark).

Kolmannella linjalla sijaitsee myös Vainion tekstissäkin mainittu ravintola Oivan talo. Asuin itse talossa vuodesta 1975 vuoteen 1989. Kalliossa kokonaisuutena asuin vuosien 1975 ja 2002 välisen ajan neljä-viisivuotiaasta 32-vuotiaaksi. Kävin Kallion ala-asteen alueella, poikkesin yläasteelle Aleksis Kiven tarkkailuluokkia kuhisevaan kouluun Alppiharjun (12. kaupunginosa, Åshöjden) Harjun (Ås, osa-alue 12.1) puolelle ja palasin lukioon Kallion puolelle Torkkelinmäelle. En kuitenkaan Torkkelin kuvataidelukioon, Tossuun, vaan Kallion ilmaisutaidon lukioon. Asuin Oivan talon jälkeen vuodesta 1989 vuoteen 2002 Torkkelinmäen alueen puolella, Agricolankadun ja Fleminginkadun nk. Elannon pullapuodin ja Davidssonin Toripuodin sekä Antikvaarisen kirjakaupan keltaisessa kulmatalossa.

Nimensä mukaisesti Kallio on pääosin mäelle rakennettu kaupunginosa. Sitä hallitsee maamerkinä toimiva Lars Sonckin suunnittelema Kallion kivinen kirkko. Siellä vieressä sijaitsee Helsingin keskuspelastusasema ja maineikas kirjasto, vielä korkeammalla Kallion Eiraksi kutsuttu Torkkelinmäki. Alueella on useita kouluja, Suomen suurin ammattiteatteri eli Helsingin kaupunginteatteri, Hakaniemen tori ja kauppahalli sekä Siltasaaren Helsingin työväenyhdistyksen graniittilinna torneineen.

Monet entiset ”vanhat kaupungit”, työväenkaupunginosat, kuten Pariisin Montmartre, Lontoon Soho tai Tukholman Söder, ovat muuttuneet keskiluokan asuttamiksi alueiksi ”aitoutensa” takia. Tällaiseksi voi lukea myös Kallion, joka teollisuustyön kuihduttua ja vanhojen duunareiden kadottua, on nostanut asuntojen rahallista arvoa.³

³ Kolbe, Laura: Kaupunkihistorian uusia tuulia Euroopassa – ja Helsingissä.

1.2 TUTKIMUSKYSYMYYS JA AIKAISEMPI TUTKIMUS

Tarkoitukseni on osoittaa: Miten Linjojen alue, lähinnä Oivan talon lähikorttelit ovat muuttuneet ja miksi? Lisäksi esittelen Kallion eri osa-alueet, niiden pysyvyyttä ja muutosta. Tutkimuskysymys on kaikessa laajuudessaan: Onko Kallio sittenkään muuttunut vai ovatko vain yleisen muun yhteiskunnallisen muutoksen tuulet vaikuttaneet muutokseen myös Kalliossa?

Vaikka lähestymistapani on autoetnografinen, en keskity työssäni vain omaan elinaikaani. Aloitan Kallion historian tarkastelun 1800- ja -1900-luvun vaihteesta. Vien teemani pohdinnan tähän päivään. Siten tutkielmani käsittelee hieman yli sadan vuoden mittaista ajanjaksoa.

Kallion alue on ollut aikaisemman tutkimuksen mielenkiinnon kohteena melko pitkään. Alueen tutkimuksen klassikko on luonnollisesti Heikki Wariksen (1901-1989) väitöskirja *Työläisyhteiskunnan syntyminen Helsingin Pitkänsillan pohjoispuolelle*, jonka ensimmäinen osa ilmestyi 1932 ja toinen osa 1934.

Heikki Waris oli akateemikko, Suomen ensimmäinen vakinainen sosiaalipolitiikan professori, suomalaisen sosiaalipolitiikan ja työmarkkinapolitiikan kehittäjä ja edistäjä sekä yliopiston opettaja ja tutkija. Wariksella oli läheinen yhteys työväestöön Kalliolan settlementikeskuksen kautta. Hänen ansiostaan Helsingin yliopistoon perustettiin sosiaalityön opettajan virka.^{4 5}

Wariksen luomaan alueen sosiaalihistoriallisen tutkimuksen perinteeseen liittyy läheisesti Katri Koskelan väitöskirja *Huligaanit*, jossa hän kuvannut huono-osaisuutta ja katuelämää Sörnäisissä suurlakosta sisällissotaan.⁶ Antti Häkkinen on sivunnut Kallion sosiaalihistoriaa omassa tutkimuksessaan *Rahasta - vaan ei rakkaudesta. Prostituutio Helsingissä 1867-1939*. Tutkimuksessaan Häkkinen käy lävitse irtolaisuuden ja prostituution vaiheita sellaisina kuin ne ilmenevät viranomaisten

⁴ <https://blogs.helsinki.fi/heikkiwaris/mika-se-on/tausta/>

⁵ <https://www.mv.helsinki.fi/home/jproos/waris.htm>

⁶ Koskela, Katri: *Huligaanit*. Katuelämää Sörkassa suurlakosta sisällissotaan.

papereista ja tietolähteitä yhdistellen öisten katujen arjessa. Tutkimuksen teema sivuaa myös Pitkäsillan takaisia, pohjois- ja koillispuolen alueita.

Mutta Kallio ei ollut vain köyhyyttä ja rikollisuutta vaan myös yritteliäisyyttä ja yhteistyötä. Kallio oli täynnä työväen järjestöjä, mukaan lukien lukuisia työväen harrastus- ja urheiluseuroja. Hyvä esimerkki on vaikka historiikki nimeltä *Jyry 50 vuotta. Voimistelu- ja urheiluseura Helsingin Jyryn 50-vuotisjuhla-julkaisu*.⁷ Kyseinen julkaisu kuvastaa paikallisten ihmisten omaa valmiutta koota ja tallentaa omaa historiaansa.

Ei ole mikään sattuma, että Kallion kulmilla sijaitsee monta tärkeää työväenliikkeen historian tallentajaa: Ammattiyhdistysarkisto, Kansan Arkisto, Työväen Arkisto, Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura ry, Työväenliikkeen kirjasto ja Työväenperinne - Arbetartradition ry.

Rakennushistorian tutkimusta Kallion alueesta ovat tehneet mm. Helena Hakkarainen: Pitkäsillan pohjoispuolen teollisuusalueiden syntyvaiheista ja rakentamisesta⁸. Samoin Sakari Siltala (Helsingin työväenyhdistyksen graniittilinna), Ritva Wäre (Kallion kirkko), Jyri Vilja (kirjasto) sekä Nenosen & Topparin korttelikirjat ovat selvittäneet ansiokkaasti alueen rakennushistoriaa⁹.

Yhteneväistä Kallion rakennuskannallakin on sen jatkuva kehitys puutaloista kivitaloiksi mukaan lukien suuret julkiset rakennukset, kuten kirjasto, kirkko, koulut, Ympyrätalo ja virastotalo. Oivan taloa lukuun ottamatta taloyhtiöt puuttuvat tutkielmastani. Korkeintaan joitain mainintoja voi olla.

⁷ *Jyry 50 vuotta. Voimistelu- ja urheiluseura Helsingin Jyryn 50-vuotisjuhla-julkaisu.*

⁸ Artikkel: Narinkka 1982.

⁹ Siltala, Sakari: *Talo ja torni : Helsingin työväenyhdistys 1884-2019*; Wäre, Ritva: ”Kalliolle rakennettu”. Luku teoksessa *Tälle Kalliolle : Kallion kirkon 100 vuotta*; Nenonen, Kaija & Toppari, Kirsi: *Herrasväen ja työläisten kaupunki: Helsingin vanhoja kortteleita 2.*

Ihmisten ja rakennusten lisäksi on tutkittu myös alueen ympäristöä mukaan lukien Kallion ja sen lähialueen takapihoja, kallioita, mäkiä, puistikoita, rantoja, lahtia ja saaria.

Väitöskirjassaan *Maisemapuistosta reformipuistoon* Maunu Häyrynen kuvailee, kuinka puistojen pinta-alat jakautuivat pääkaupungissa epäoikeudenmukaisesti keskikaupungin ja Pitkäsillan pohjoispuolen kaupunginosien välillä.¹⁰ Kallion ympäristöhistoriaa tai tarkemmin sanoen Töölönlahden ja Eläintarhanlahden saastumisen, käytön ja suojelun historiaa on käynyt läpi Simo Laakkonen väitöskirjassaan *Vesiensuojelun synty*.¹¹

Kalliota sivutaan myös seuraavan toimitetun kirjan artikkeleissa: *Näkökulmia Helsingin ympäristöhistoriaan, Kaupunki ja sen ympäristö 1800- ja 1900-luvulla*.¹² Eero Haapanen nostaa Kallion ja Sörnäisten asukkaiden luontosuhteen ongelmia ja ratkaisuja esille artikkelissaan ‘Punainen Vanhankaupunginlahti’.¹³

Aikaisemman tutkimuksen pohjalta voidaan päätellä, että niin Kallion asukkaat, rakennuskanta kuin ympäristökin on käynyt läpi pitkän ja hitaan kehityskulun, josta alueen keskiluokkaistumisen on se viimeisin vaihe. Tämä Kallion läpäissyt muutos muodostaa työni historiallisen taustan. On kuitenkin syytä muistaa, että jokainen sukupolvi on kokenut Kallion alueen historiasta sen eri vaiheita ja näkee sitten alueen historian omasta näkökulmastaan omalla tavallaan. Ks. geobiografia 1.3.

¹⁰ *Maisemapuistosta reformipuistoon. Helsingin kaupunkipuistot ja puistopolitiikka 1880-luvulta 1930-luvulle.*

¹¹ Simo Laakkonen, *Vesiensuojelun synty, Helsingin ja sen merialueen ympäristöhistoriaa 1878-1928.*

¹² Simo Laakkonen, Sari Laurila, Pekka Kansanen, Harry Schulman (toim.): *Näkökulmia Helsingin ympäristöhistoriaan, Kaupunki ja sen ympäristö 1800- ja 1900-luvulla.*

¹³ Haapanen, Eero: *Punainen Vanhankaupunginlahti.*

1.3 AINEISTOT JA MENETELMÄT

Hyödynnän työssäni aiempaa tutkimuskirjallisuutta, oman elämänkaareni kokemuksia, kokemukirjallisuutta, lehtiaineistoja sekä haastattelua. Seuraavassa esittelen lähemmin näitä aineistoja ja niihin liittyviä menetelmiä.

Käytän metodina autoetnografiaa (auto *kreik.* itse, ethnos *kreik.* kansa, graphein *kreik.* kirjoittaa) ja siihen liittyen empiiristen tietojeni hyödyntämistä eli omaelämäkerrallista kerrontaa, joka vuorottelee sosiaalisten ja kulttuuristen kysymysten kanssa.

Autoetnografian taustalla on kahden yhdysvaltalaisen tutkijan huomio siitä, että tutkimuksen perinteinen kaava oli kulttuurisesti hyvin kapea ja sosiaalisesti rajoittava. Tutkijat halusivat avata yhteiskunnan ja kulttuurin tutkimusta myös niille ihmisille, joita perinteinen tutkimushierarkia vierasti, ja näkökulmille, joista käsin maailma näytti hyvin erilaiselta verrattuna keskiluokkaisen yliopistomaailman edustajien kokemuksille.¹⁴

Autoetnografiaa voi kuvailla omaelämäkerrallisen tutkimisen menetelmäksi. Havainnoija tarkastelee siinä omaa elämäntulkuaan, kokemuksiaan, ajatuksiaan ja tunteuksiaan. Hän pyrkii hahmottamaan arkisia omakohtaisia kokemuksiaan näkyviksi. Autoetnografisen lähestymistavan tavoitteena on kuvailla yksityisen lisäksi jotain yleisempää sen ryhmän kulttuurista, johon havainnoija katsoo kuuluvansa.¹⁵

Kertomisessa kirjoittajan oma psykofyysisyys ja dialogisuus ovat autoetnografisessa kirjoittamisessa tärkeitä. Autoetnografiassa tutkija ottaa tarkastelevaksi oman elämänsä ja asettaa sen arvostelulle alttiiksi. Samoin tutkimuksen tekijä osallistuu sosiaalisten ja kulttuuristen kontekstien ja yhteyksien rakentamiseen vertailukohtia käyttäen. Autoetnografialla voi tehdä mielenkiintoisia havaintoja ja tulkintoja jokapäiväisestä elämästä.¹⁶

¹⁴ Ellis, Adams, Bochner 2011.

¹⁵ Ellis & Bochner 2000, 738.

¹⁶ <https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/menetelmaopetus/kvaliteoreettis-metodologiset-viitekehykset/autoetnografia/>

Autoetnografia on tavallaan etnografisen, omaelämäkerrallisen, narratiivisen ja toimintatutkimuksen risteys. Tutkija on osana tutkimaansa sosiaalista yhteisöä ja hän luo tekstiä, jossa hänen oma näkökulmansa liittyy toisten yhteisön jäsenten näkemyksiin ja kokemuksiin¹⁷. Autoetnografisen tutkimuksen tekoa on vaikea kuvailla käytännössä tai opettaa, koska näkemys omasta elämästä kehittyy havainnoijan omassa mielessä, ajatuksissa ja muistoissa, hyvin yksilöllisellä ja ainutlaatuisella tavalla.¹⁸

Tutkimustehtävänä on selvittää, miten historiani näkee, kokee ja esittää itsensä suhteessa kaupunginosan tapahtumiin ja ympäristöön. Tutkielma on kiinnostunut pojan / nuorukaisen / nuoren aikuisen representaatioiden kytköksistä kulttuurisiin ilmiöihin ja järjestelmiin, joita kaupunginosassa on havaittavissa. Tutkielma tarkastelee aineistoa siis pojan ja nuorukaisen sekä nuoren aikuisen näkökulmasta. Koska asuin Kalliossa kaikkina 27 vuotta, on puolusteltavaa käyttää juuri autoetnografiaa pääasiallisena tutkimusmenetelmänä, koska lapsuuden ja nuoruuden empiirisiä kokemuksia on tutkimusalueelta paljon.

Narratiivisuuden käsite liikkuu tämän tutkielman taustalla. Narratiivisuudella tarkoitetaan suomeksi kertomuksellisuutta. Se liittyy hyvin läheisesti autoetnografiaan, jonka voidaan sanoa perustuvan henkilökohtaisiin kertomuksiin. Narratiivisuudella tarkoitetaan kertomusten käyttämistä tutkimuksen aikana niin tiedon hakuvälineenä, aineksina, rakentajina kuin välittäjinä. Narratiivisuuden voidaan siten ajatella olevan yläkäsite, jonka yhtenä osana on autoetnografia.¹⁹ Tässä työssä narratiivisuus tulee esille omakohtaisissa kertomuksissa intuitiivisesti, vaistonvaraisella tavalla, jonka syitä tai muotoja tekijän itsensä on hankala hahmottaa saati selittää. Siksi narratiivisuuteen itsessään ei syvennytä tutkielmassa sen lähemmin, mutta kertomuksellisuuden olemassaolo ja vaikutus työhön tiedostetaan.

Lähestymistapaa voi luonnehtia myös geobiografiseksi. Se tarkoittaa elämänmenon autobiografista kuvaamista siitä, mitä elämämme paikat merkitsevät itsellemme. Aika

¹⁷ <https://www.xip.fi/tutkija/0406.htm>.

¹⁸ Uotinen 2010, 178-179.

¹⁹ Ellis & Bochner 2000, 743-744; Heikkinen 2001, 116-118.

ja tila ovat eksistentiaalista verkostoa ja tätä voidaan tulkita geobiografian avulla. Kaikilla on omat biografiset paikkansa, joita kartoitetaan muistin ja henkilökohtaisuuden kautta. Tämän vuoksi voidaan todeta, ettei samoja paikkoja ole olemassa.²⁰ Esimerkiksi yhdeksänsataametrinen Kolmas linja katuna tarkoittaa itselleni lapsuutta, nuoruutta ja aikuisuutta, kun jollekulle toiselle se on vain pelkkä erilaisten baarien ja hautausoimistojen jatkumo. Siten tarkastelen Kallion aluetta niin fyysisenä maisemana kuin mielenmaisemana.

Haastatteluaineistosta: haastattelin porilaista Seppo Nurmista, koska hän oli asunut vuosisadan vaihteessa Oivan talon viereisessä talossa (Kolmas linja 5) ja Nurminen oli ahkera ravintola Oivan asiakas, joka tuolloin kantoi nimeä Bistro. Lisäksi hän kävi myös usein Arizona barissa. Kyseessä oli luonteeltaan avoin haastattelu, jota leimasi epämuodollisuus ja keskustelun vapaa eteneminen. Lähinnä haastattelu oli enemmän keskustelua Kalliosta ja Oivasta. Selvitin haastateltavalle hänen oikeutensa haastattelun suhteen. Minulla on kirjallinen lupa aineiston ja haastateltavan nimen suhteen. Muistiinpanot ovat hallussani.²¹

Haastattelua voi luonnehtia kahden ihmisen, haastateltavan ja haastattelijan, väliseksi hieman muodolliseksi ja joskus ristiriitaiseksi kohtaamiseksi. Haastattelijan kysymykset saattavat tulla yllätyksinä, haastavinakin sellaisina. Vastaavasti haastateltavan kertomus koostuu muistamisesta ja unohtamisesta sekä muutoksesta. Haastateltavan vastaukset elävät yleensä sen mukaan, mitä kysytään ja mitä ei kysytä, ja sen mukaan, minkä haastateltava katsoo vastauksissaan hyväksi joko kyseisen tilanteen, näkemystensä tai tavoitteidensa kannalta. Siten haastateltavien kertomuksien todenperäisyyteen on syytä suhtautua varauksellisesti. Muistitietotutkimuksessa kertomuksia tutkitaankin usein lähinnä kerrontatapoina.²² Tätä viimeksi mainittua näkemystä sovelletaan tässäkin työssä.

²⁰ Karjalainen 2004, 59-60.

²¹ Seppo Nurmisen haastattelu 2020; Fingerroos, Outi & Riina Haanpää & Anne Heimo & Ulla-Maija Peltonen (toim.), Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä. SKS: Helsinki 2006; Kohtaamisesta ks. Ukkonen, Taina (2002). Mietteitä muistitietohistorian eettisistä ja lähdekriittisistä ongelmista. Elore 2/2002. http://www.elore.fi/arkisto/2_02/ukk202.html

²² Haastatteluista ks. Korkiakangas 1996, 15–16, 36–37.

<https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/menetelmaopetus/kvali/teoreettis-metodologiset-viitekehukset/muistitietotutkimus/>

<https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/menetelmaopetus/kvali/laadullisen-tutkimuksen-aineistot/haastattelut/>

Lisäksi keräsin Kansalliskirjaston digitaalisesta arkistosta lehtileikkeitä eri vuosikymmeniltä ja vuosilta tukemaan työtäni. Tästä lähteestä löytyy arvokasta historiatietoa Kallion alueesta. Tämä tieto on sikäli olennaista, että voi havaita Kallion tapahtumia eri aikakausilta, vuosilta, vuosikymmeniltä. Sitä mitä työläiskaupunginosa on joskus ollut. Se tuo vertailukohtia nykypäivän Kallioon.

Lehtiaineistoja tulkittiin lähiluvun avulla. Jyrki Pöysän mukaan lähiluku merkitsee useassa eri vaiheessa tapahtuvaa lukemista. Lähiluvun voi nähdä prosessina, jossa jokainen lukukerta tuottaa uutta tietoa. Tekstin tulkinta syvenee lukukertojen myötä. Tekstiä lukiessa liikutaan yksityiskohdista kohti kokonaisuuden ymmärtämistä. Lähilukeminen asettaa selkeät rajat analysoitavien tekstien pituudelle ja siksi tutkimuksessa kannattaa keskittyä rajattuihin kokonaisuuksiin.²³ Siten lähiluku sopi mielestäni hyvin sanomalehtiartikkelien tarkasteluun.

Aloitan tutkielmani tarkastelemalla Kallion ominaispiirteitä ja mainetta niin ulkopuolisten kuin omien katsomusteni näkökulmasta. Tämän jälkeen siirryn Torkkelinmäen, Linjojen ja Siltasaaren alueella, jossa käyn läpi alueen keskeisiä rakennuksia vastaavalla tavalla. Kolmanneksi lähestyn Kallion elämänmenoa esittelemällä alueen valittuja ravintoloita, huvituksia ja virkistysmahdollisuuksia niiden historiasta tähän päivään.

²³ Pöysä, Jyrki: Lähiluvun tieto. Näkökulmia kirjoitetun muistelukerronnan tutkimukseen. Joensuu: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura, 2015.

2 KALLION OMINAISPIIRTEITÄ

Kallion alue oli aina 1800-luvun puoleenväliin lähinnä maatalousmaata. Tämän jälkeen aluetta aloitettiin palstoittaa ja niin työntekijät, porvarit että tehtaanomistajat asuivat sulassa sovussa sillä erotuksella, että asumisen taso poikkesi toisistaan. Kun tehtaanomistaja asui kartanossa, isokokoinen työläisperhe asui pienessä puutalossa. Pitkäsillan pohjoispuolen alueista Kallio oli muinoin yksi Euroopan tiheimmin asutuista kaupunginosista. Vuonna 1900 toimeenpantiin Helsingin työväestön asunto-oloja koskeva tilastollinen tutkimus, jonka perusteella voidaan havaita Helsingin sisäisesti, että Kallion alueella asumistiheys on selkeästi suurempi kuin muualla. Yksiössä saattoi asua monilukuinen lapsiperhe aina 1960-luvulle saakka²⁴.

Vuosisadan vaihteen 1800 – 1900 aikana Kallion alue oli laajin: Linjojen ja niiden välikatujen alueella asui noin 9000 henkeä. Kallio oli myös kaupunkimaisiin Pitkäsillan kylämäisistä yhteisöistä. Kuvaavasti Kallio oli rakennettu Viertotieltä (nyk. Hämeentie) kohoavien jyrkkien kallioiden rinteille. Korkein kohta oli 36,5 metriä merenpinnasta Torkkelinmäellä (Torkelsbacken). Kalliota, Harjua, Hermannia (Hermanstad), Toukolaa (Majstad) ja Arabiaa erottivat niityt, metsät, suot ja kalliot. Työläisiä sinne asumaan ajoi teollisuus ja huokeat tontit sekä erityisesti huokeat vuokrat. Kulkuyhteydet Helsingin keskustaan olivat myös hyvät.²⁵

Kallion alkuperäinen nimi Berghäll (edelleen ruotsiksi sama) juontunee yhden huvilan nimestä.²⁶

Puutalot ja kadut alkoivat Kalliossa hahmottua 1800-luvun lopussa²⁷. Puutaloaikaan rakennukset olivat kaksi- tai yksikerroksisia. Useiden kaksikerroksisten talojen ensimmäinen kerros oli rakennettu kivistä ja toinen puusta. Esimerkiksi kirjailija Allan Mutka käsittelee kirjoissaan hyvin Kallion puutaloaikaa, pihatoimintaa ja yleisiä saunoja, joita oli useita, koska peseytyminen tapahtui lähinnä niissä²⁸.

²⁴ <https://www.upwithkallio.com/2019/07/15/kallion-historia/>

²⁵ Puhakainen 1989-90; Waris 2016, 240-241, 394, 398-399, 431-433.

²⁶ <http://www.kysy.fi/kysymys/mista-tulee-kaupunginosan-ruotsinkielinen-nimi-berghall-ja-kumpi-oli-ensin-kallio-vai>

²⁷ Suomen Sosialidemokraatti 1936 no 60, 15

²⁸ Mutka, Allan: Palttoonappi, passim

Puutaloja alettiin purkaa 1940- ja 1950-luvuilla sodan jälkeen. Samoin purettiin pahasti pommituksissa vaurioituneet kivitalot. Korkeat kivitalot toivat lisää asuintilaa, joissa oli sähköliedet (Tosin muistelen, että kaasu oli käytössä vielä laajasti 1980-luvulla ja sen avulla tehtiin itsemurhiakin.) sekä vesivessat. Naista kohden syntyi sodan jälkeisinä aikoina 3,7 lasta.²⁹

Toiselle linjalle perustettiin Helsingin ensimmäinen lastenlinnan sairaala vuoden 1918 jälkeen kaksikerroksiseen puutaloon sairaanhoitaja Sophie Mannerheimin (marsalkka C.G.E Mannerheimin sisko) toimesta. Hän havaitsi yksinhuoltajaäidit ja köyhyyden kurittamat lapsiraukat. Vuonna 1922 perustettiin Suomen ensimmäinen lastenneuvola samaisen rakennuksen halkokellariin. Se oli maksuton ja kaikille avoin paikka. Kalliosta tuli ensimmäisten sosiaalijärjestöjen alue. Silti työväestössä aiheutti närää Mannerheimin nimi. Mannerheimin Lastensuojeluliittoon työväenjärjestöt olivat aluksi kielteisellä kannalla.³⁰ Nytemmin taitaa asia olla hieman toisin...

Heikki Waris³¹ nostaa kenties suurimmaksi ongelmaksi ravinnon puutteen. Nälkä ei ollut puutaloajan Kalliossa harvinaista. Lapset tuli kuitenkin jotenkin ruokkia, kun he tulivat koulusta kotiin. Tuona aikana ruoanlaittaja työläisperheessä oli perheen äiti ja kun rankka työtä tehnyt mies tuli töistä kotiin, oli hänellekin oltava apetta tarjolla. Helsingin kansakoululaisten ensimmäiset ravitsemustilan tarkastukset toimeenpantiin vuosina 1905 ja 1906. Jo 1905 aloitti ensimmäinen kansakoululääkäri työnsä. Hän tutki kaikki uudet oppilaat lukuvuoden alkaessa. Tutkimusaiheita olivat kuulo- ja näkökyky, veri (oliko vähäverisyyttä), ruumiinrakenne ja yleinen ravitsemustila.

Kallion puutalojen purkutalkoot jatkuivat 1980-luvulle saakka.

Muistan, kun 1980-luvun alussa Kolmannen linjan ja Porthaninkadun kulmasta räjäytettiin puutalo. Tilalle rakennettiin maisemaa pilaamaan erilaisia virastoja ja Hakaniemen metroasemaa palveleva rakennus, joka esti näkymän Eläintarhanlahdelle. Rakennukseen tuli myös päiväkotit ja tiloja nuorisolle. Siellä kokoontui mm.

²⁹ Merikallio 2020, 25.

³⁰ Merikallio 2020, 28-29.

³¹ Waris 2016, 488-489

luontokerho ja Suomen Demokraattisen Nuorisoliiton (SDNL) pioneerit. Talon etualalle rakennettiin Kolmannen linjan ja Porthaninkadun kulmaan leikkipuisto.³²

Nykyisin puutaloja on enää varsin vähän. Mieleen tulee lähinnä 1970-luvun lopussa tulipalossa tuhoutuneen ja sitä myötä puretun nuorisotalon, *Kill Cityn* (itse asiassa nimi *Kill City* kuvasi kokonaista korttelia) vieressä sijaitseva puutalo, ”Snellun talo”, Toinen linja 8, Castreninkadun kulmassa. Viimeiset Kalliossa säilyneet puutalot sijaitsevat juuri Toisen linjan loppupäässä.³³ Viimeinen kokonainen puutalokortteli purettiin 1970-luvun lopussa ja nyt korttelia ”komistaa” punainen kuntatalo³⁴.

Snellun talo. flickr.com

Kill Cityn purettu nuorisotalo. (Harri Ahola 1979, Helsingin kaupunginmuseo.)

3 KALLION MAINE

³² Ks. Auvinen 2010, 3, 14.

³³ Auvinen 2010, 10; Auvinen 2016, 54; Nenonen & Toppari 1983, 101-105; Suominen 1980.

³⁴ <https://www.upwithkallio.com/2019/07/15/kallion-historia/>

Kallion muutos huono-osaisesta alueesta keskiluokkaiseksi on ollut raju, mutta osittainen. Seuraavat kaksi esimerkkiä lehtiaineistosta kuvaavat ehkä parhaiten tätä muutosta.

Helsingin Sanomien artikkeli kuvasi seuraavasti Helsingin “surkeinta taloyhtiötä”: “Järjestyssääntöjä ei ollut, vessassa käytiin käytävässä, tulipalo ja pommi tuhosivat taloa ja nuori mies ammuttiin keskellä päivää” Kyseinen taloyhtiö oli Asunto Oy Pohjansäde, joka on vuonna 1913 Kallion Fleminginkadulle valmistunut jugendtalo ja jossa oli vietetty “värikästä elämää”, muuttui kuitenkin perin pohjin kun talossa tehtiin yli kahdeksan miljoonan euron remontti. Siten kyseinen talo ja laajemminkin edellä kuvattu Kallion rakennuskannan ja sen käytön muutosprosessi kertoo köyhyyden kehdon muutoksesta keskiluokkaisten kulttuuripiirien paremmaksi alueeksi.³⁵

Kalliosta kuulee varsin värittyneitä tarinoita. Kuitenkaan moni Kalliossa kasvanut ei ole pitänyt aluetta erityisen vaarallisena asuinympäristönä. 1970- ja 1980-luvuilla kaupunginosajengien sekä punkkareiden ja teddyjen kiistojen aikaan alueella vaikutti kuitenkin nk. Kirjaston jengi, joka hajosi (hajotettiin) viimeistään sen jälkeen, kun yksi kalliolainen oli saanut surmansa johtuen jengitappelusta Johanneksen kirkon luona Etelä-Helsingissä. Itse näin kotimme ikkunasta, kuinka jengiläiset pahoinpitelivät ravintola Bacchuksen kulmalla keski-ikäisen miehen tajuttomaksi (tai hengiltä) päähän osuneella potkulla. Nämä olivat kuitenkin omana aikanani onneksi harvinaisia.

Sen sijaan sodan jälkeisinä vuosina väkivalta saattoi olla hyvinkin raakaa. Lienee sodan kokeneet miehet olivat traumatisoituneet ja käyttivät paljon päihteitä.

Esimerkkinä esimerkiksi 1952 Kallion kansakoulun kulmalla Neljännellä linjalla sattunut kuolemaan johtanut puukotus, kun alkoholin vaikutuksen alaisina olleet työkaverit riitaantuivat³⁶. Myös Hakaniemen torilla on puukko heilunut. Tähänkin on kuulunut alkoholi olennaisena osana mukaan³⁷.

³⁵ <https://www.hs.fi/extra/taloyhtio/18032018/art-2000005897495.html>

³⁶ Kallio-ryhmä Facebookissa. Lehtileike Uusi Suomi 2.11.1952.

³⁷ Helsingin Sanomat 20.09.1939 no 253, s. 2. Uutinen.

Juuret 1970- ja 1980-lukujen jengiytymiseen tulevat epäilemättä Iso-Britanniasta työläisestä skinhead-kulttuurista, lyhyt tai kalju tukka, alun perin mod-liikkeestä (Punk-musiikki 1970-luvun lopussa) ja toisaalta teddy-nimitys johtuu Teddy And The Tigers –yhtyeestä sekä diinari-kulttuurista (James Dean, ”Rebel, kapinallinen”, Yhdysvaltojen Etelävaltiot), jolle oli ominaista musiikkigenreistä Rockabilly ja elämäntavasta 1950-luvun tyyli ja autot.³⁸

Nämä porukat, punkkarit ja teddyt, ottivat yhteen keskenään, toisaalta punkkarit (*sic!*) olivat myös rauhanliikkeen edustajia, vaikka esim. Sex Pistols -bändi oli avoimen anarkistinen tai ainakin uskotteli olevansa sellainen. On harhaanjohtavaa sanoa skinheadia uusnatsiksi, koska juuret ovat edellä mainitut. Kalliossa oli sanonta:

Punkkari ei hakkaa, teddy taas voi hakatakin.

Lisäksi jengiytyminen oli kaupunginosakohtaista, kuten aiemmin mainitsin. Kotimaistakin historiaa jengeille löytyy. Huligaanit olivat Juho Hukarin³⁹ mukaan henkilöitä, jotka laahustelevat katujen ja kujien varsilla. He tekivät ilkitöitä rauhallisille kävelijöille jopa pahoinpidellen heitä. Rivoukset ja haukkuminen kuuluivat verbaaliseen puoleen. Hukarin mukaan huligaaneja olivat myös sellaiset henkilöt, jotka menevät iltamapaikkoihin ja saavat siellä aikaan tappeluja tai muuten humalassa räyhäämällä ja häiritsevät ihmisten yörauhaa aiheuttaen tuhoa, esimerkiksi ikkunoita ja ovia rikkomalla.

Sen sijaan poliisin mielivalta oli kyllä voimissaan vielä 1980-luvullakin. Serkkuni oli menossa kotirappuunsa Flemarilla grillikioskievää mukanaan. Kytät pysähtyivät viereen ja tiedustelivat serkultani, kuinka paljon tämä on juonut ja missä. Serkkuni vastasi rehellisesti rappunsa edessä nykkelit kädessään, että ”Kallion Grillissä kuusi A-tuoppia ja neljä viskiä”. Selitys oli slurkeille mieluinen: mies ei osannut huolehtia itsestään ja lähti Kisahallin juoppoputkaan.

Kun vuoden 2019 toukokuussa tapasin vanhoja lukiokavereitani Kallion lukion röökipaikalla, Kissalan pojat ajoivat ohi välittämättä mitään julkisesta

³⁸ <https://www.hs.fi/kulttuuri/art-2000003483480.html>

³⁹ Hukari 1936

dokaamisestamme. Samaan aikaan oli myös Karhupuistossa meneillään jokin kyläjuhla. Poliisille on tullut oikeita rikoksia selvitettäväkseen, eikä mitättömään julkijuopotteluun puututa. Tässä näkyy koko suomalaisen yhteiskunnan muutos: oikeisiin rikoksiin puututaan, mutta häiriötön ajanvietto sallitaan.

Mutta aikoinaan oli toisin: Pekka Hurme⁴⁰ muistelee, että 1960-luvulla jopa pallon potkiminen väärässä paikassa johti poliisikuulusteluihin Pengerkadun asemalle. Alaikäisiä poikia, 12-vuotiaita, kuulusteltiin yksitellen rikoksesta. Lopulta skoudet nuhtelivat ja palauttivat pojille pallon takaisin. Asia ei tuolloin jäänyt siihen, vaan Hurmeen äiti ja muiden poikien vanhemmat myös kutsuttiin kuulusteluihin. Äiti-Hurme oli ripittänyt poliisia oikein kunnolla, että miksi poliisilla ei ollut Kalliossa muuta tekemistä kuin jonninjoutavat kuulustelut pallonpotkimisesta.

Kalliossa on aina ollut juopporetkeita. Heikki Waris⁴¹ kutsuu väitöstutkimuksessaan värjättyä alkoholia holiksi, pompaksi tai holipompaksi.

Puliukot metelöinnillään saattavat pelästyttää muukalaisen, mutta kuten Kalliossa ja Alppiharjussa kasvanut kirjailija Anja Kauranen (nykyisin Snellman) vuonna 1993 totesi, Kalliossa porukka on aina ollut kirjavaa, mutta pelätä siellä ei ole tarvinnut⁴².

Samoin olen kokenut itsekin. Peruskouluaikana jouduin pelkäämään vain muita koululaisia: isoja poikia, jengiä ja koulukiusaajia. Mutta puliukot olivat tuolloin harmittomia ja aikuisena ei ole tarvinnut pelätä ollenkaan. Kenties kovat huumeet ja sekakäytön lisääntyminen ovat tuoneet uhkaa nykypäivään.

Timo Kopomaa⁴³ kuvaa Alkon työntekijöiden nimittäneen eri puliukkoporukoita seuraavilla termeillä: Metsäyliopistoon kirjoittautuneet, Kulmankundit, Nurkkajengi, Venekerho, Asuntolan väki, Vakioporukka, Komentajakapteenin porukka. Nimitykset tulivat pääasiassa kokoontumispaikan mukaan.

⁴⁰ Hurme 2019, 77-78

⁴¹ Waris 2016, 498, 503

⁴² Kauranen YLE Puhe 2019

⁴³ Kopomaa 1997, 118

Nimitys puliukko tulee pulituurista, joka oli lakkaa, johon sekoitettiin suolaa siten, että pirtu nousi pintaan⁴⁴. Muistan, että Karhupuistossa oli lapsuudessani ja nuoruudessani pultsareita aina. Samoin heitä löytyi nukkumassa lehtiroskiksista. Yleisesti Kalliossa ei voinut liikkua 1970- ja 1980-luvuilla ilman, että kohtasi puliukkoa tai useampia.

Sen lisäksi, että pultsarit kokoontuivat puistoissa, rannoilla, porttikäytävissä, katukäymälöissä, Alkojen (ei tavaratalojen yhteydessä) edustoilla ja toreilla, olivat vanhat tavara-asemat myös heidän suosiossaan.⁴⁵ Läheisin Kalliota tällainen paikka lienee Harjun ja Vallilan rajalla sijainnut Vallilan tavara-asema.

Silloin, kun Kurvin Vaasanpuistikossa, nk. Piritorilla Sörnäisten metroaseman sisäänkäyntiä vastapäätä sijaitsi ravintola Syntipukki, joka lopetettiin ilmeisesti järjestyshäiriöiden vuoksi, kannatti olla varuillaan. Kaverini oli kävellyt kotiinsa töistä ja havainnut baarin edessä kaksi ambulanssia, poliisiauton ja kuullut, että portsaria oli puukotettu. Tämäkin paikka on varsinaisen Kallion ulkopuolella Harjun alueella Alppiharjussa. Samoin on likeisen ”puukobulevardinkin” eli Vaasankadun laita. Se ei ole Kalliota, vaan Harjua.

Kallion mennyt ja nykyinen maine

Kallion aiemmasta tutkimuksesta ja joistain edellä läpikäydyistä esimerkeistä tulee helposti kuva, että alempien sosiaaliluokkien alueet kaikkine vaikeuksineen ja paheineen tahtoivat myös jäädä sellaisiksi. Näin ei kuitenkaan välttämättä ollut, kuten eräs kulttuurihistorioitsija muistuttaa:

Mistä johtunee, että Helsingin kaupungissa se muutaman hehtaarin alue, jolla nyt sijaitsevat kaksi johtavaa kirjankustannusliikettä ja maan suurin sanomalehti, on menneisyyden bordellien, salakapakoiden ja tyttöpaikkojen tyyssija?⁴⁶

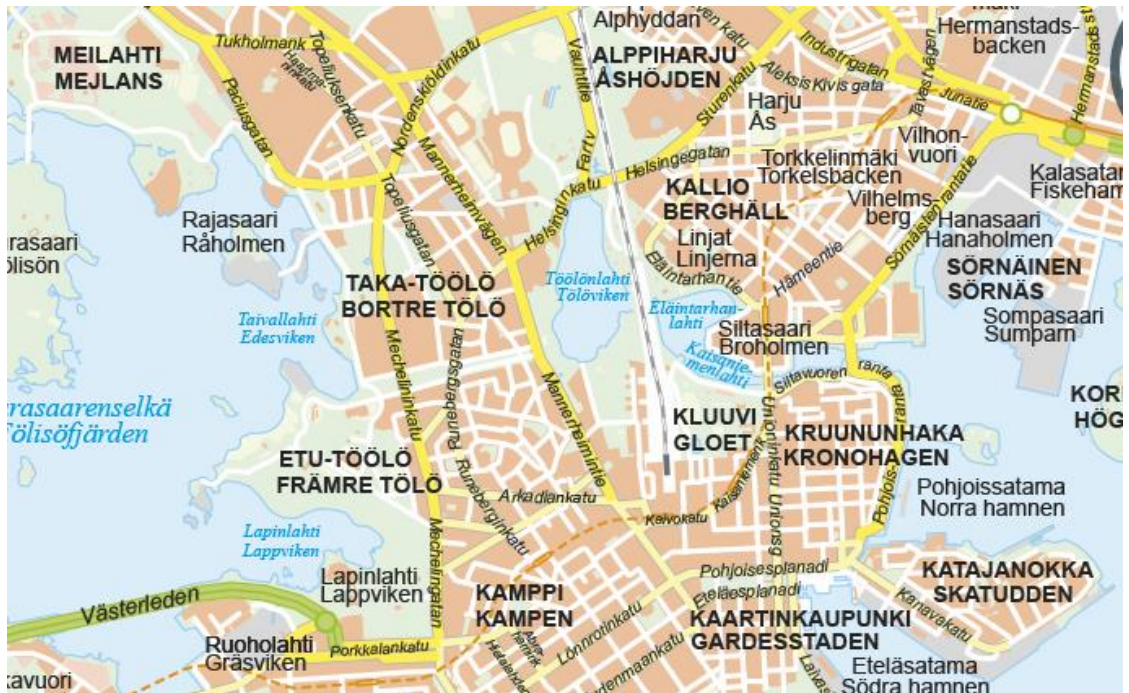
⁴⁴ https://www.kotus.fi/nyt/kysymyksiä_ja_vastauksia/sanojen_alkuperasta/puliukko

⁴⁵ Kopomaa 1997, 110, 113.

⁴⁶ Heikki Helman: Huora - halveksittu, hyväksikäytetty, ihailtu. Antti Häkkisen tuore väitöskirja prostituutiosta on hyvä ja asiallinen, *Helsingin Sanomat* 23.6.1995.

Kallion aikoinaan yhtäällä lailla toivoton ja nykyään toisaalla ”värikäs historia” muodostaa vastaavanlaisesti nykypäivän nuorten, keskiluokkaisten kalliolaisten kulttuuriset juuret. Mikä oli yhdelle aikoinaan elämäntilanteen sanelema kova kohtalo, on toiselle nyt uuden asuinalueen kiinnostavaksi tekevä kertomus; osa sen kyseenalaista mainetta, jonka avulla saatetaan jopa pyytää tiettyjen kulmien asunnoista korkeampia hintoja.

3.1 KALLION SIJAINTI HELSINGISSÄ

kartta.hel.fi/#

Tarkemmin edellisessä kartassa näkyy Kallion sijainti Helsingin kantakaupungissa. Se ei siis ole lähiö, vaan osa itäistä kantakaupunkia. Läntistä kantakaupunkia edustaa vahvasti Töölö. Rajapintana voidaan pitää vesialueita itäisen ja läntisen välissä. Eläintarhanlahti Kalliossa, toisella, eteläisellä puolella Kaasaniemi, Kruununhaka ja keskusta, ja Töölönlahti Töölön ja Eläintarhan puolella.

Töölönlahden vesi on myös suolaista merivettä, koska se on johdettu radan alitse Eläintarhanlahden puolelta. Koska lahti on rehevöitynyt, on siihen liitetty putki myös Humallahden puolelta lännestä 2005.⁴⁷

⁴⁷ stadissa.fi.

3.2 KALLION ALUE

Kallion kartta. Google 2019.

Kartasta huomaa, että Kallion alueeseen on lisätty Harjukin mukaan, mutta jätetty Linjojen loppupäitä pois. Samoin läntinen osa Siltasaartakin näyttää puuttuvan. Tässä tutkimuksessa keskitytään alueen rajojen sisäpuoliseen Kallioon, joka rajoittuu etelässä Pitkäsillan pohjoispuoleen, pohjoisessa Helsinginkadun eteläpuoliseen alueeseen, kaakossa Merihakaan, idässä ja koillisessa Hämeentiehen ja lännessä Linnunlaulun siltaan. Monet haluaisivat laskea Linnunlaulun huvilatkin alueeseen, mutta tässä tutkimuksessa rajakriteerit ovat edellä mainitut. Ja Linnunlauluhan on alueena kalliolaiselle Linnunlaulua, ei Kalliota. Se on junaradan väärällä puolen ja kuuluu enemmän Eläintarhan alueeseen (älkää sekoittako millään tavoin Korkeasaareen, jossa nykyisin on oikea eläintarha).

Kallion aluetta määrittää nykyisin muutama hyvin erottuva rakennus. Näitä ovat Helsingin työväentalon torni sekä vallan symboleiksikin kutsutut Kallion kirkko, sekä suunnilleen eduskuntatalon kokoiset Kallion virastotalo ja Ympyrätalo. Asukkaita Kalliossa on nykyisin noin 30 000.⁴⁸

⁴⁸ <https://www.upwithkallio.com/2019/07/15/kallion-historia/>

4 TORKKELINMÄKI, LINJAT, SILTASAARI

4.1 TORKKELINMÄKI (Kallion osa-alue 11.3)

Torkkelinmäen korkeinta aluetta Torkkelinpuistikkoa kutsutaan usein Kallion Eiraksi kauneutensa ja rauhallisuutensa vuoksi. Siellä sijaitsee puisto ja Torkkelin kuvataidelukio Tossu. Kuitenkin tutkielmassa voidaan puhua Torkkelinmäestä alueena laajemmin. Se on alue, joka sijaitsee Viidennen linjan pohjois- ja koillispuolella Hämeentiehen ja Helsinginkatuun sekä lännessä Kaarlenkatuun rajautuen (ks. yst. 2.1 Kallion kartta.)

Kun kohti Torkkelinmäkeä nousee Hämeentien suunnasta tulee kulkeneeksi Alli Trygg-Heleniuksen (1852-1962) puiston ohi tai läpi. Tämä oli opettajatar, joka 1890 perusti Sörnäisten kansankodin, josta kehittyi työläiskaupunginosan yhteisökeskus. Kaksi-kolmekerrosinen puinen talo piti sisällään kirjaston (kokoelmat siirrettiin 1912 Kallion kirjastoon), kokoustilat, asuntoja, lastentarhan. Työväenyhdistyksen uuden talon (1908) myötä yhteisökeskuksesta tuli tarpeeton. Puistossa sijaitsee Ässärykmentin (JR 11) muistomerkki. Ässärykmentti oli koottu Sörnäisten ja Kallion alueiden miehistä, jotka osallistuivat talvisotaan. Muistomerkki tunnetaan myös nimellä Leijonapatsas. Sanomattakin on selvää, että kun muistomerkin paljastustilaisuuteen 13.10.1940 osallistui marsalkka Mannerheim, joka kansalaissodassa oli toiminut valkoisten sotapäällikkönä, vahvisti hänen osallistumisensa työläiskaupunginosan patsaanpaljastukseen yhteiskuntaa yli luokkarajojen. Rinteen yläpäässä rappusten oikealla puolella Porthaninkadun varrella seisoo Kallion ilmaisutaidon lukio, entinen Kallion yhteiskoulu.⁴⁹

⁴⁹ Hesarin kulmilla 2018, 51.

4.2 LINJAT (Kallion osa-alue 11.2)

Linjat jäsentävät Kallion ruutukaavaa suunnassa kaakosta luoteiseen. Linjoja on yhteensä viisi. Suunnitellun Kuudennen linjan alku tunnetaan lyhyenä kujanpätjänä, Kaikukujana. Tosin *Kuudes linja* on myös baarin nimi.

Lyhyin linjoista on Helsingin kaupunginteatterilta (HKT) alkava ja entisen nukketeatteri Vihreän omenan ja Sokeain koulun sivuuttava Ensi linja. Ensi linjalla on toiminut ainakin raitiovaunulinjojen 10 ja 2 päätepysäkit, mutta ilmeisesti vuoden 2003 jälkeen raitioliikennettä ei ole enää Ensi linjalle saakka ulotettu, vaikka itse raiteet ovat käyttökelpoiset.

Pisin ja ainoa linja, joka halkaisee koko Kallion Hämeentieltä aina Helsinginkadulle, on Kolmas linja. Linjat on numeroitu amerikkalaisten avenueiden esimerkin mukaisesti. Linjoja piti alun alkaen tulla yhdeksän ja linjat edustavat kansainvälistä sen aikakauden trendiä.⁵⁰

4.2.1 KALLION EVANKELIS-LUTERILAINEN KIRKKO

Itäinen Papinkatu 2

(Viidennen linjan ja Agricolankadun päässä, Neljäs linja ohittaa sen.)

Agricolankadun päässä korkealla kohdalla osoitteessa Itäinen Papinkatu 2 kohoaa Kallion kirkko. Se näkyy vieläkin moniin osiin kaupunkia. Arkkitehtikilpailun, joka järjestettiin vuonna 1906, voitti Lars Sonck (1870-1956), joka oli kunnostautunut Tampereen tuomiokirkon (ent. Johanneksenkirkko 1907) ja Turun Mikaelinkirkon (1905) arkkitehtina. Molemmat edellä mainituista kirkoista oli rakennettu työväen asuttamille alueille ja Kallion kirkko jatkoi tätä perinnettä. Tärkeintä oli kirkon erottautuminen katolisesta kirkkotyylisestä ja sen käytännöllisyyden korostaminen. Erityisen tärkeää oli, että kirkko edusti moderneinta protestanttista kirkkoarkkitehtuuria. Historiallisten tyylien kopiointia oli vältettävä ja Sonckin tyyliä

⁵⁰ Kuudes linja 2019; Vilja 2007, 11; Auvinen 2016, 48.

onkin nimitetty suomalaiseksi *art nouveau*ksi. Yleisemmin puhutaan jugendista ja kansallisromantiikasta.⁵¹

Päätös kirkon rakentamisesta tehtiin vuonna 1905. Silti sille oli varattu jo paikka vuonna 1890. Kirkkoa rakennettiin vuosina 1908- 1912 ja peruskivi muurattiin 13. heinäkuuta 1908. Kirkko vihittiin juhlavasti 1912 ja se on vihitty myös uudelleen 1956. Silloin sisustusta järjesteltiin uudelleen, urut uusittiin ja niiden paikkaa vaihdettiin. Kirkon kellot soittavat Jean Sibeliuksen urkukoraalia kello 12 ja kello 18. Kirkossa on istumapaikkoja 1600 hengelle.⁵²

Kirkossa myös sattui ja tapahtui: vuonna 1917 syntyi kahakka: kirjailija Arwid Järnefelt oli ilmoittanut sanomalehti Työmiehen sivuilla, että jumalanpalveluksessa esitetään puheita. Pappi oli huomionnut ilmoituksen ja todennut, että mikäli joku väkivalloin tunkee esiintymään, hän pyytää seurakuntalaiset avuksi. Herran huone ei nimittäin ollut mikään ryövärien luola. Kesken virren veisuun salista kuului vaatimus, että musiikin on loputtava. Seurakuntalaiset olivat yhtenä ”nielumerenä”. Järnefelt itse seisoi keskikäytävällä ja joku kalpea nuorukainen kiipesi saarnastuoliin puhumaan.⁵³

Vieressä osoitteessa Viides linja 18, Agricolankadun ja Itäisen Papinkadun kulmassa oli valmiina lähinnä yksinäisen näköinen Ihantolan talo (1907), jossa asui myöhemmin teatteriohjaaja, Helsingin kaupunginteatterin apulaisjohtaja, Teatterikorkeakoulun rehtori ja professori Jouko Turkka.

Kallion kirkko on rippikirkkoni. Rippikouluaikana pastori Sääski johdatti meidät kirkon torniin ja ennen sitä saimme ihailia kirkkosalia katon korkeudesta. Torni on ontto ja sinne johtavat puuportaat. Ylhäältä näkymät ympäri Helsinkiä ovat mahtavat. Onpa joku joskus todennut, että tornista saattaa hyvällä säällä nähdä Viroon saakka!

⁵¹ Auvinen 2010, 34, Nenonen & Toppari 1983, 172-173; Ropponen 2012, 183-185; Wäre 2012, 19-71.

⁵² Auvinen 2010, 34, Nenonen & Toppari 1983, 172-173; Ropponen 2012, 183-185; Wäre 2012, 19-71.

⁵³ Työmies 1917 nro 134, 2.

Kallion kirkko Suionionkadulta katsottuna. Kirkko ja Kaupunki -lehti. Kuvaushetki ei ole tiedossa, mutta autokantaa tarkastellen kyse ei ole ikivanhasta kuvasta.⁵⁴

Ihantola. Finnisharchitecture.fi

⁵⁴ Ks. myös Auvinen 2010, 34.

4.2.2 KIRJASTO

Viides linja 11 – Fleminginkatu - Porthaninkatu

Viidennellä linjalla (pääsisäänkäynti) ja fyysisesti Torkkelinmäen puolella sijaitseva punatiilinen Kallion kirjasto (1912) kuuluu myös kivi-Kallion varhaisiin rakennelmiin. Kirkon ja kirjaston väliin jää Karhupuisto. Jussi Mäntysen veistos Mesikämmen muurahaispesällä vuodelta 1931 (ks. kuva kohteesta) koristaa puistoa nykyisten kukkaistutusten lisäksi. Kallion kirjasto oli vasta Suomen neljäs kirjastorakennus. Arkkitehtina toimi varsin vähäistä huomiota saanut kaupunginarkkitehti Karl Hård af Segerstad (1873-1931), joka edusti kansallisuusaatteen ja arkkitehtuurin keinotekoista suhdetta. Siksi keinotekoista, että esimerkiksi ruotsinkielisen skandinavistin Hård af Segerstadin Helsingin Kasarminkadulle suunnittelema Nylands Nationin eli tuttavallisemmin Natsan rakennus edustaa kansallisromantiikkaa samaan tapaan kuin vaikkapa Kansallismuseo Mannerheimintiellä. Kallion kirjaston arkkitehtuuriin ja käytäntöön Hård af Segerstad sai vaikutteita Yhdysvalloista ja muista pohjoismaista. Tyyli oli butterfly-tyyppiä. Siinä useampi osasto yhdistyy yhteiseen lainauspisteeseen. Linausosasto oli runko ja muut osastot toimivat ”perhosen siipinä”. Linausosaston valvontaperiaate oli samankaltainen kuin 1800-luvun vankiloissa, ns. panopticon-järjestelmä. Kirjastoihin Helsingissä on liittynyt juopottelu ja järjestyshäiriöt (myöhemmin myös huumeiden käyttö, kirj. huom.) Uutta oli myös avoin lainausjärjestelmä, joka tarkoitti avohyllyjä. Vastakohtana avoimelle on luonnollisesti suljettu järjestelmä, jossa lainattavat teokset ovat kirjastovirkailijan ”takana” varastossa, josta virkailija noutaa asiakkaan pyytämän aineiston.⁵⁵

Tutustuin kirjastoon viisivuotiaana, mummoni (äidinäiti) oli usein mukana (taisi olla aina, koska vanhempieni kaksiosainen työpäivä rajoitti heidän vapaa-aikaansa). Kirjaston kellarin uumenissa muistan nähneeni Kasper-nukketeatteriesityksen. Trai-trai-trallallaa.

Samoihin aikoihin olin usein viereisessä Karhupuistossa, joka 1970-luvun puolivälissä erityisesti lasten leikkipuisto. Nyt se on tavanomainen pikkupuistikko kukkaistutuksineen ja penkkeineen.

⁵⁵ Auvinen 2010, 37; Vilja 2007, 8, 31-33, 40-41, 55, 57, 63.

19-vuotiaana muutin kirjaston lähelle Flemarille. Kerran fajian frendi Erika osoitti kirjaston taakse, jossa oli ruumisliina vainajan peitteenä ja rikospoliisin Volkswagen Golf. Hän sanoi:

Tsiigaa Reko. Joku on ottanut viimeisen huikan!

Kallion kirjasto. Helmet.fi.

4.2.3 PALOASEMASTA KESKUSPELASTUSASEMAKSI

Kallion ensimmäinen paloasema valmistui Viidennen linjan päähän Agricolankadun ja Kaarlenkadun kulmaan 1914 arkkitehtinään Selim A. Lindqvist, tosin kaupungin rahapula aiheutti sen, että suunnitellusta paloasemasta toteutui ainoastaan puolet. Gunnar Taucherin suunnittelema toinen rakennelma heinäkuussa 1934. Toinen paloasema purettiin osittain 1972 uuden aseman tieltä.

Nykyisin asema on vuodesta 1978 toiminut koko Helsingin kaupungin keskuspelastusasemana.⁵⁶

⁵⁶ Auvinen 2010, 36; Hesarin kulmilla 2018, 39.

Vuonna 1939 järjestettiin harjoitus, jossa oli tarkoitus pimentää koko Helsinki pommitusten varalta. Tämä koski ajoneuvoja, liikehuoneistoja sekä yksityisasuntoja. Tehokkaimman toimen suoritti juuri Kallion paloasema, jonka sireeni soi niin kauan, että alue oli pimeänä. Sen sijaan muualla kaupungissa ei näin tehokkaasti pystytty toimimaan.⁵⁷

Muistan, kun pääsimme muutaman kaverin kanssa tutustumaan paloasemaan. Tuolloin jokaisessa teatteriesityksessä päivysti palomies ja tämä (joku heistä) oli kutsunut teatterilaisia lapsineen käymään asemalla.

Mesikämmen muurahaispesällä. Taustalla vasemmalla kirkko ja keskellä Karhupuiston takana keskuspelastusaseman torni. Eliitin Esoteeriset Symbolit.

Karhupuisto on vuosien varrella muuttunut lasten leikkipuistosta mummojen kukkaistutuspuistoksi ja aina se on ollut joko puliukkojen tai muiden huilajien paikka. Puisto on hyvin pieni Fleminginkadun, Viidennen linjan ja Agricolankadun väliin jäävä alue.

⁵⁷ Helsingin sanomat 11.10. 1939 no 274.

4.2.4. KALLION KANSAKOULU / ALA-ASTE / ALAKOULU

Neljäs linja 11-15

Kalliossa oli jo 1930-luvulla kouluja sen verran paljon, että jotkut nimittivät aluetta Helsingin Ateenaksi!⁵⁸

1910 Ihantolan viereen valmistunut jugendtyylinen Kallion kansakoulu Neljännelle linjalle on saanut palvella oppilaita yli sata vuotta. Heidän joukossaan on ollut mm. myöhemmin presidenttinä ja ministerinä toiminut Tarja Halonen.

Kallion entinen kirkkoherra Esa Siljamäki⁵⁹ muisteli, että 1950-luvulla koulua jouduttiin käymään kahdessa vuorossa, koska oppilaita oli niin paljon. Samoin muistaa Tarja Halonen, jota ei haitannut jako aamu- ja iltavuoroihin, koska hän oli huono nousemaan aamuisin, iltavuorot sopivat hänelle hyvin. Halonen viihtyi hyvin kansakoulussa ja myöhemmin oppikoulussa, vaikkei kaikkia työväen penskoja sinne päästettykään. Kun lapset Kalliosta vähenivät lähiöihin muuton myötä, uhkasi tuolloista ala-astetta lakkauttaminenkin. Nykyisin koulussa on noin 450 oppilasta. Työläislapsille rakennettu opinahjo on muuttunut kieliopintoja suosivaksi pikkukouluksi.⁶⁰

Tällä ala-asteella alkoi kohdallani koulukiusaaminen. Koska poikien liikuntatunnit olivat eri luokkien yhteiset, otti muutama poikaluokkalainen kundi minut silmätikukseen. Kiusaaminen jatkui yläasteen liikuntatunneilla. Myönnän kyllä itsekin syyllistyneeni ala-asteella kiusaamiseen isossa porukassa. Se hävettää vielä tänäkin päivänä. Ihmettelen vain, miten puusilmä maikat ovat olleet, koska eivät ole havainneet kuka kiusaa ketä ja missä yhteydessä, koska kanteleminen asioista auktoriteettitasolle oli pahinta mitä tiedettiin.

Timo Tuomi⁶¹ muistelee 1950- ja 1960-lukujen koulua ja opettajien ankaruutta. Monet opettajat olivat sodan runteleimia ihmisiä ja se näkyi kurinpidossa. Entinen upseeri,

⁵⁸ Helsingin Sanomat 1934 nro 339, 33.

⁵⁹ Siljamäki 2010.

⁶⁰ YLE 2010; Kallion Ala-asteen kotisivut 2019; Merikallio 2020, 32.

⁶¹ Tuomi 2019, 223-225.

joka toimi hänen opettajanaan ainakin suusanallisesti haukkui oppilaita ”musikoiksi” ja varsin epätasa-arvoisesti. Hän myös rikkoi karttakeppejä raivotessaan. Vaikka ilmeisesti fyysistä kuria Tuomen mainitsema opettaja ei käyttänyt, henkinen ilkeily oli hänen voimavaransa. Uskontotunneilla korostuivat karmaat kertomukset Karjalan kannakselta.

Vielä 1970- ja 1980-luvuilla opettajien antama kuritus oli voimissaan. Yleisesti inhottu uunikala oli pakko syödä loppuun, vaikka annoskokoa ei saanut itse toivoa. Muistan kuinka muuten mukava ja rento, käytävällä punaista Marlboroa polttanut rehtori Airaksinen (rauha hänen muistolleen) pakotti yhden poikaluokkaoppilaansa syömään lautasten väliin litistetyn kalan loppuun.

Astetta rankempi oli jättikokoinen korvaa kaivanut partasuu Wickström eli Viki, joka nosti pienikokoisen häirikön, Okkerin, naulakkoon roikkumaan ja kerran myös luokassamme häiriköinyt tyttö sai oman luokanvalvojamme hakemaan Vikin apuun. Tämä näytti sormella tyttöä ja kehotti poistumaan luokasta. Tyttö palasi luokkaan hiljaisena ja itkeneenä kymmenisen minuutin päästä. Tänä päivänä tuollainen opettaja saisi takuuvarmasti sosiaaliviranomaiset ja poliisin sekä median kimppuunsa. Huhuttiin myös, että Viki keitteli mökillään pontikkaa.

Myös (nyttemmin näyttelijä ja laulaja) Samuli Edelmann oli jonkin aikaa Vikin luokalla. Hän tuli luokseni ja kysyi:

Oletko Reko?

Myönsin. Hän jatkoi:

Tule kertomaan mulle, jos joku kiusaa sua.

Kuulin myöhemmin äidiltäni, että pari vuotta vanhempi Samuli oli ”kiusannut” minua, kun olin vauva ja asuimme Porissa.

4.2.5 KOLMAS LINJA

Kallion pisimmän linjan, Kolmannen linjan poikkikatuja ovat Hämeentieltä aina Helsinginkadulle saakka Porthaninkatu, Siltasaarenkatu, Suonionkatu, Castreninkatu, Wallininkatu ja Alppikatu.

Kolmannen linjan ja Siltasaarenkadun kulmassa opin pyöräilemään ilman apupyöriä. Faija irrotti otteen tarakasta ja jatkoin polkemista olettaen, että faija pitää kiinni.

Nythän sä jo osaat!

Pyöräni oli kiiltävä ja punainen.

Punainen oli jokin pienenä pitämäni talvihaalarikin, kun joku setä tuli kehumaan Kolmannella linjalla mummolleni: ”Onpas nätti tyttö.” Muistan suuttuneeni. Mummo korjasi asian tuolle setämiehelle. Lisäksi jostain syystä tukkani oli pojalle aina ylipitkä, en tiedä miksi.

Enkä voi asiaa enää tiedustellakaan ainakaan vanhemmiltani, koska he ovat siirtyneet jo yli kymmenen vuotta sitten molemmat ajasta iäisyyteen.

Teini-iässä yritin vapaaehtoisesti kasvattaa hevilettiä siinä varsinaisesti onnistumatta.

Kolmannella linjalla on useita baareja ja ravintoloita, hautaustoimistoja sekä lähinnä vanhoja kivikerrostaloja.

Kolmatta linjaa takaisin

*Mä Kolmatta linjaa takaisin kuljen kerran
 Ja rahaa on, takaan sen.
 Kun Kolmatta linjaa askelin käyn mä herran,
 Saa vanhat saatavat jokainen.
 Saa Oivan portsari lantin,
 Jonka velkaa jäin.
 Ja maksan kelloni pantin
 Kymppikäärölläin.
 Kun löydän Limperin Antin,
 Sille kädestäin
 Mä heitän - kuin luun - femman näin.
 Kun Kolmatta linjaa takaisin kuljen kerran,
 Saa vanhat saatavat jokainen.
 Niin tiedän, että en yhtä vain saa.
 Kun mä Kolmatta linjaa takaisin noin kuljen,
 Niin tiedän, nuoruutein jäänyt on taa.
 Voin itsetuntoa nostaa
 Shekkivihollain.
 Voin iskut ilkeät kostaa,
 Jotka kerran sain.
 Voin sylin lämpöä ostaa,
 Jos mä tahdon vain,
 Mut ostaa en voi nuoruuttain.
 Kun Kolmatta linjaa takaisin kuljen kerran,
 Niin tiedän, yhtä en koskaan saa.
 On nuoruusaika tuo jäänyt taa.⁶²*

⁶² Juha ”Watt” Vainio/Musixmatch

4.2.6 OIVAN TALO JA RAVINTOLA

Kolmas linja 7 ja Porthaninkatu 5, As Oy Porthaninkatu 5 (kotitaloni 1975-1989)

Alun perin ravintolan nimi oli Puu-Oiva ja se sijaitsi Porthaninkadulla puutalossa vähän nykyistä Oivaa ylempänä. Puu-Oivan historia alkaa vuodesta 1934, jolloin entinen työpaikkaravintoloitsija J.A. Koivulaakso (†1955) perusti sen. Nykyinen Oivan talo sijaitsee Kolmas linja 7 ja Porthaninkatu 5 kulmassa. Nimitystä käytetään maineikkaan vuonna 1941 taloon perustetun ravintolan vuoksi. Myöhemmin niminä on ollut mm. Bistro ja GO INN, sitten jälkeen taas Bistro ja Kallion Oiva Bistro. Muinoin vastapäätä sijaitsi Porthaninkadun vastakkaisella puolella ravintola Klaava. Bistron aikaan perustettiin darts-kerho Galliolaiset, jonka logona oli Obelix, joka hiidenkiven sijaan kantaa tikkaa.⁶³

Mikäli tiesi reitin, saattoi Bistron livahtaa sisäpihan puolelta. Joskus kuvasimme kakarana videokameralla sitä kautta känniläisiä. Mutta ”vanhan liiton” portsarit olivat tarkkoja sekä asiallisen tiukkoja, huomasivat ylimääräiset. Poket eivät kuitenkaan koskaan olleet mitään turhia pullistelijoita.

Oivan talon sisäpiha tarjosi meille kakaroille tekemistä. Pallon potkimista, kirkonrottaa ja muutakin. Yksi niistä oli rukoushuone Siiloanin porukan häiriköinti. Rakennus oli kaksikerroksinen ja sen katolla oli pyykinkuivaustelineet. Milloin lensi mandariini ikkunasta, joskus iskettiin kananmuna ovenkahvaan. Myös kiinni jäätin. ”Emme ole koiria, vaikka olemme uskovaisia” nuhteli yksi siiloanilaisista minua ja kaveriani. Valehtelimme luonnollisesti kotiosoitteemme. Taloyhtiön vesimaksu myös nousi, kiitos Siiloanin aikuiskastetoiminnan. Nytemmin Siiloan toimii Harjutorilla⁶⁴.

Muistan myös, että naapuripihan, Kolmas linja vitosen tsilaria pelättiin. Hän ei heittänyt palloa takaisin, jos sellainen sinne sattui lentämään, ellei meidän pihalla sattunut olemaan yhden kaverin faija, Jore, jonka mielestä poikien piti saada pelata omalla pihallaan, eikä vahingosta saanut rangaista. Jore näytti luuvitosta naapuripihan tsilarille ja sanoi:

⁶³ esim. Auvinen 2010, 14; Kinos & Koivulaakso 2019.

⁶⁴ Siiloan 2020.

Heitä se takaisin vai tullaanko hakemaan?

Boltsi lensi aika nopeasti takaisin. Jorekin käytti välillä salareittiä Bistroom ja ripusti usein yhdessä mutsini kanssa pyykkejä Siiloanin katolle.

Muinoin joka talossa oli oma pelottava tsilari, joka vahti nuorten häiriköintiä, jollaista olivat mm. juuri pallopelit. Nykyisin vain harvassa taloyhtiössä on talonmies, koska huoltoyhtiöt hoitavat niiden hommat.⁶⁵

Meidän oma tsilarimme tuolloin oli ihan pehmeä uuno, joka myös kuului Siiloaniin. Huuteli ikkunastaan meille haukkuen ja syyttäen muun muassa roska-astian kaatamisesta ilman auktoriteetin häivää.

Talonmiehetkin vaihtuivat. Joskus myöhemmin talonmiehenä toimi alkoholisoitunut mies, jolla oli lähes aina musta silmä.

Kerran yhden porvarin, jonka oli ihan pakko parkkeerata ”hieno” koslansa piskuiselle pihallemme, sai raivoihinsa futispallo, joka kuulemma teki hänen autonsa kattoon lommon. Toinen äijä taas ei lukinnut koskaan hienon Volvonsa ovia ja kävimme autossa sisällä leikkimässä.

Ullakolle mentiin, kun löydettiin lehtiroskiksesta pornolehtiä. Kerran avattuamme roskiksen sieltä nousi pultsari. Pihalla tapahtui myös muuta kuin pelaamista. Siellä pussasin tyttöä ensi kerran. Hän asui rapussamme.

Samankaltaisia tarinoita on paljon. Marja Laakso⁶⁶ muistelee Neljänneltä linjalta, että takapihoilla 1970-luvulla oli paljon lapsia leikeissään ja pihapeleissään. Sanomattakin on selvää, että aiemmin oli vielä enemmän. 1950-luvulla lapsia oli Linjoilla paljon ja pihoilla oli aina leikkiseuraa, mutta jo parin vuoden ikäero saattoi vaikuttaa Raili Lovén⁶⁷ muistelee.

⁶⁵ Hesarin kulmilla 2018, 11.

⁶⁶ Laakso 2019, 185-187.

⁶⁷ Lovén 2019, 111.

Omana aikanani parin vuoden heitto ei paljon haitannut. Pihallamme oli itseäni kaksi vuotta nuorempia ainakin kolme tyyppiä, vuoden nuorempia ainakin yksi. Itseäni vanhemmat sen sijaan olivat vierailijoita ja usein myös heitä, joita oli syytä pelätä. Okkeri, Ankka ja Juna olivat tällaisia. Okkeri oli pienikokoinen, mutta silti ”kova” jätkä, Ankka oli ainakin yksin ollessaan meitä nuorempia kohtaan reilu, mutta Juna oli viiksekäs aikuinen, *persona immatura* eli lapsen tasolle jäänyt mies, jonka huhuttiin raiskanneen jonkun tytön.

Oivaa vastapäätä sijainnut Klaava tunnettiin myös tanssiravintola (yx-sex) Bacchuksena, jälleen Klaavana lukioaikani, sitten eri ketjuravintoloiden, mm. Hyvä ystävä –ketjun paikkana. Bacchuksen tiloissa kokoontui joukko Frank-nimisiä henkilöitä aloittaessaan huiman matkan Kalliosta Eiraan Aki Kaurismäen Calamari Union –elokuvassa⁶⁸.

Porilainen Seppo Nurminen⁶⁹ tapasi käydä Oivassa vuosituhannen vaihteessa. Osoitteessa Kolmas linja 5 tuolloin asunut Seppo käveli pienen mäen ylös ja kääntyi oikealle Porthaninkadun suuntaan ja heti hän oli Oivan (tuolloin Bistro) ovella. Sisällä odotti tuttu kantaporukka, johon kuuluivat esim. Pentti Koivisto (Hissi-Pena), Heikki Kyytinen (Kasikasi) ja fajani Jarkko Rantanen. Lisäksi majaansa siellä pitivät Askin veljekset, joista lienee tunnetuin Elis ”Negru” Ask (1926-2003) oli kuuluisa nyrkkeilijä sekä nyrkkeilyvalmentaja. Kenties Oiva edusti Sepolle eräänlaista olohuoneen jatketta ja sosiaalista ilmapiiriä.

Oivan talon rakennusvuosi on 1940 (joissakin lähteissä myös 1938, joka voi olla myös rakentamisen aloitusvuosi) Jatkosodassa 9.7.1941 osa talosta tuhoutui Porthaninkadun puolelta pommituksessa.⁷⁰

Ei riittänyt, että sota nujersi. Jo vuonna 1939 talon rakennusvaiheessa tapahtui dynamiittiräjähdyks, jonka paineaalto rikkoi lähialueen talojen ikkunoita. Kuolonuhreilta vältyttiin, mutta panostaja ja kivityömies loukkaantuivat. Paksu lasikerros peitti jalkakäytäviä Porthaninkadun puolella. Etenkin vastapäiset

⁶⁸ Kaurismäki 1985.

⁶⁹ Seppo Nurmisen haastattelu 2020.

⁷⁰ Kuvat: Porthaninkatu 5. Neittamo; Lehtinen. SA-kuva.

Porthaninkatu 4 ja 6 kärsivät pahimmin. Jopa kymmenkunta taloa sai vaurioita. Epäilemättä lasimestareilla riitti työarkaa.⁷¹

Talon vintillä oli isohko kattoparveke, jonne kokoonnuttiin joka uudenvuodenaatto katsomaan ilotulitusta. Sekä A- että B- rapusta oli pääsy ullakon kautta parvekkeelle. Se oli pikkuskidille kivaa aikaa. Itse olin onneksi nössö, enkä lähtenyt kiipeilemään katon harjalle. Kaksi siskosta sinne kyllä meni meidän rapusta ja säilyivät hengissä. Muutenkin vinttikerros oli jännä mesta. Sellaista se on ollut vanhempienkin kalliolaisten skidien mielestä.

Markku Snåre⁷² muistelee kellareiden ja vinttien olleen jo 1960-luvulla kundeja kiehtovia paikkoja. Hän oli päässyt vintin kattoluukusta katolle kavereittensa kanssa viereisessä korttelissa Neljännellä linjalla ja he olivat kontanneet pitkin katonharjaa. Joku oli vasikoinut ja Snårea kovisteltiin koulussa opettajan toimesta: ”Mitäs tarzaneita te luulette olevanne?” Tätä hän ei voinut käsittää, miten hänen ja kavereittensa vapaa-aika liittyi kouluun ja mitä se opettajalle kuului!

Kalle Taipalinen⁷³ taas muistaa kattokiipeilyn kauhun hetken, kun yksi hänen kavereistaan otteen livettyä alkoi kieriä harjakattoa pitkin kohti räystästä – ja räystäään yli! Hetken Taipalinen kamuineen luuli frendinsä lentäneen monta kerrosta alas asfalttiin, kunnes kuului huuto: ”Hei jätkät. Ei hätää. Mä putosin partsille, eikä edes sattunut.”

Mikäli emme olleet kotipihallamme, vietimme aikaa Tokiksella eli Toisen linjan kentällä, joka karttaan on merkitty nimellä Leikkipuisto Linja. Talvisin liu’uttiin alas pieneltä kalliolta tai puisesta liukumäestä. Siellä sain myös ensi kertaa turpaani ennen kouluikää. Kesäisin siellä pystyi myös polskimaan lastenaltaassa.

Parhaita olivat ne ensimmäiset kevätpäivät, kun sain mennä t-paidassa ulos. Pahimpia olivat ne kesän alkupäivät, kun minun täytyi perheemme ainokaisena lapsena lähteä Kalliosta äidinäidin mökille Haukivuorelle Etelä-Savoon ja siellä oltiin koko kesä,

⁷¹ Suomen Sosialidemokraatti 1939 no 164, 5.

⁷² Snåre 2019, 177-179.

⁷³ Taipalinen 2019, 256-257.

ellei poikettu juhannusta viettämään Rautalamille Pohjois-Savon puolelle. Sain odottaa pitkään ennen kuin kahden serkkuveljekseni vanhempien lyhyt loma alkoi ja sain leikkiseuraa. Vasta Fiat ”kusiaisen” mökkiautokseni saatuani aloin viihtyä myös landella. Näyttelijävanhempieni kesälomat olivat kuusipäiväisen työviikon vuoksi pitkiä ja silloinkin fajjani lähti välillä Stadiin mainos-, tv-, radio- tai leffakeikalle. Toisinaan fajja suuttui anoppinsa komenteluun ja painui ryyppyreissulle. Viisivuotiaana kiersimme fajjan kanssa ympäri eteläistä Suomea, koska äitini kuvasi leffaa Utössä.

Marja Laakso⁷⁴ toteaa, ettei hänellä(kään) ole muistoja Linjoilta 1960- ja 1970-luvuilta kesäaikaan. Jos hän ei ollut viikkoja sukuloimassa Kangasniemellä Etelä-Savossa, oli hän Elannon kesäsiirtolassa.

Myös monet omista kavereistani viettivät aikaa kesäsiirtoloissa. Siellä heillä ainakin oli kavereita. En koskaan ymmärtänyt kesäsiirtoloita, koska olin tottunut vanhempieni pitkiin lomiin. Ehkä siitä syystä kävin rippikoulunikin iltakouluna, en leirinä.

Ajatusharhailusta takaisin Oivan taloon...

Oivan talossa on asunut useita näyttelijöitä: Tuija Ahvonen, Vesa Vierikko ja tyttärensä Helena Vierikko (lapsena), Eija Vilpas ja Ville Virtanen, Aksa Korttila, Vuokko Hovatta sekä pisimpään vanhempani Jarkko Rantanen ja Virpi Uimonen.

Fajjani Jarkko ja Vesa Vierikko karkasivat välillä ”salakaljoille” Oivaan (silloiseen Bisteroon), kuten Vesa minulle taannoin mainitsi. Mitä sitten olivat nämä ”salakaljat”? Ilmeisesti ne tarkoittivat siirtymistä alakerran ravintolaan ilman, että puolisoilla oli asiasta tietoa. Hajua varmaan kylläkin.

Teimme kerran kaverini kanssa källin Vesalle. Silloin pidimme sitä hyvänä tsoukkina, nykyisin se nolottaa. Kirjoitimme alatyylisiä solvauksia paperille ja allekirjoitimme sen nimellä Pertti Vierikko. Pudotimme kirjelmän isännöitsijän postilaatikkoon. Kun isännöitsijä sai sen käsiinsä, hän lähti syyttämään siitä Vesaa, tietenkin aiheetta. Eihän

⁷⁴ Laakso 2019, 183.

Vesa ole Pertti. Varmasti Vesa arvasi, ketkä olivat kujeen takana, muttei koskaan maininnut siitä mitään. Faijani sen sijaan kertoi kerran kotiin tullessaan, että joku on kirjoittanut Vesan nimissä solvauksia isännöitsijälle. Vaikenin.

Kirjekujeitakin on aina tehty. Markku Snåre⁷⁵ muistelee, kuinka kaikki opitut hävyttömät sanat kirjoitettiin kirjeisiin ja niitä sitten skidit pudottelivat eri postiluukkuihin. Erityisenä kohteena oli ollut Alli-niminen äreä täti, jota kakarat olivat Alligaattoriksi tituleeranneet. Snåren mutsi oli kyselty, sinäkö olet kirjeitä kirjoitellut ja pahaksi onnekseen Snåre oli tokaissut ”Ai Alligaattorille vai?” ja jäänyt kiinni itse toesta. Sentään yksi kavereiden faijoista oli vain naureskellut moiselle kolttoselle.

Kun olimme kaverin kanssa pari viikkoa (*sic!*) viskelleet Porthaninkadulle kurkunpalasia, mandariineja sun muuta, jäimme kiinni, koska jonkun mummelin päähän oli osunut omena. Ilmeisesti Bistron poke oli soittanut kytät. Kaveri sai kotiarestia, minä huutoa ja moitetta.

Tuolloin tuki tuli yllättävältä taholta, nimittäin Vesalta, joka faijalleni jutteli:

Onneksi ei nyt kuitenkaan lentänyt pölynimureita. Tämähän on kuin kivisotaa meidän nuoruudesta.

Ällistyin. Kivisotaa! No onneksi mitään vakavampaa sattunut mummelille. Sen sijaan oli suuri nautinto nähdä, kun kova poika Okkeri, jota pelättiin, hämmästeli vierivää mandariinia edessään jalkakäytävällä.

Vähintään kovaa vinoilua Kalliossa kaikki saavat kokea. Faija jumittui kerran B-rapun vanhaan veräjämalliseen hissiin. Apuun tuli Koneen hissiasentaja Loffi, joka faijani nähtyään totesi:

Jos mä olisin tienny et se oot sä, en olis tullu.

⁷⁵ Snåre 2019, 181-182.

Porthaninkatu 5. SA-kuva/Neittamo.

Porthaninkatu 5. SA-kuva/Lehtinen.

4.3 SILTASAARI (Kallion osa-alue 11.1)

Siltasaari edustaa Kallion eteläisintä osaa ja on sikäli maisemaltaan erilainen, ettei se sijaitse kalliolla, vaan lähinnä merenpinnan korkeudella. Ja meri myös ympäröi sitä. Siltasaarella on yhtenäinen katu, joka muuttaa kaksi kertaa nimeään ilman risteyksiä: Säästöpankinranta – Siltasaarenkärki – Pitkänsillanranta.

Siltasaarta hallitsee Helsingin Työväenyhdistyksen (HTY) talo sen 43-metrisine torneineen ja se oli valmistuessaan Siltasaaren ensimmäisiä kivitaloja - ”graniittilinna”, joka oli rakennettu paikalla olleen kallion kivistä. Lisäksi siellä on entinen Elannon tavaratalo, nyttemmin Sokos. Saari, joka nykyisin on niemi, kätkee sisäänsä viehättävän Paasipuiston, jossa on Johannes Haapasalon pronssiveistos ”Nyrkkeilijät”, patsas (1932), joka esittää kahta Jyryn nyrkkeilijää Uuno Pitkää ja Armas Wilkmania.⁷⁶

Kun Paasipuistossa Paasin terassilla vietetty pitkä lämmin elokuinen ilta loppui, juhlat jatkuivat Arvo-herran luona graniittilinnan sisäpuolella. Arvo, joka oli vanha viinuri ja asui työsuhdekämpässä tehden talkkarin hommia, muisti aina, että vierasvaraa tuli olla. Usein se oli Koskenkorvaa. Arvo-herralla oli toiletissaan erittäin suuri Teemu Selänteen juliste.

Paasipuistossa istuskeli muinoin piippua poltellen Aarne Saarinen, Suomen kommunistisen puolueen pitkäaikainen puheenjohtaja ja kivimies. Hän asui Siltasaarella ja muistan, kun kaverini kanssa kävimme haastattelemassa häntä tämän kotona. Kun poistuimme, pitkiin kalsareihin sonnustautunut vanha kommunisti tarjosi meille omenat matkaevääksemme.

⁷⁶ Nenonen & Toppari 1983, 82; HAM; Suomen Sosialidemokraatti 1936 no 60, 15.

4.3.1 HAKANIEMEN HALLI JA TORI

Kallion aluetta Kruununhaasta ja Kaisaniemestä erottava komea kivinen Pitkäsilta (joka on melko lyhyt nimestään huolimatta) korvasi aiemmin puusta rakennetun sillan. Tuolloin 1800-luvun loppupuolella toinen puusilta sijaitsi raitioteiden risteyskohdassa, jossa raiteet lähtevät kohti ylös linjoille sekä koilliseen Hämeentielle. Tässä vaiheessa Hakaniemen torialue oli valtaosiltaan merenä ennen kuin se täytettiin.⁷⁷

Kulmittain Toisen linjan alkua vasten Hämeentien ja Hakaniemen torikadun kulmassa Hakaniemen torille päin antavassa hallissa (1914 Einar Flinckenberg / Karl Hård af Segerstad) on joulukuussa 2019 meneillään remontti ja koko rakennus on paketissa. Torille on pystytetty lasinen Pop Up –kauppahalli, joka korvaa hallimyynnin remontin ajan.

Hakaniemen torin synty liittyy teollistumisen ensimmäiseen nousukauteen. 1870-luvulla kaupunkisuunnittelussa taloudelliset arvot ja liberalismi ottivat jalansijaa. Alettiin kiinnittää huomiota myös kaupunkitilojen hygieniaan, kuten terveystietouden lisäämiseksi (esim. vesi- ja viemärijärjestelmät. Etenkin ensimmäisen maailmansodan jälkeen myös työväen asuinalueille pyrittiin luomaan yhteinäistä kaupunki- ja katukuvaa. Tämän tarkoitus oli ehkäistä slummiutumista ja liikenneongelmia. Kun torikauppa merestä erotetulle täyttömaalle alkoi vuonna 1897, tori oli täynnä basaarikojuja. Tätä ennen Hakaniemen torialue oli toiminut liikenteellisenä risteysenä vanhan kaupunginrajan ja tullin kohdalla. Tori on paikka tuttuja tapaamiselle, jutellaan hetki. Naiset ovat suurimmaksi osaksi varsinaisilla toriostoksilla.⁷⁸

Itse olen kyllä havainnut, että torilla ostoksia tekevät molemmat sukupuolet. Myös torikahviloissa naiset ja miehet istuvat yhtä lailla. Kenties marginaaliporukasta valtaosa on edelleen miehistä.

⁷⁷ Suomen Sosialidemokraatti 1936 no 60, 15.

⁷⁸ Kopomaa 1997, 44-45, 47-48, 98-99.

Kuten Kopomaa⁷⁹ toteaa:

Torilla on marginaalinen leimansa laitapuolen kulkijoiden kerääntymispisteenä. --- Suurin osa torilla kokoontuvista on miehiä. Tämä on osoitus miesten mahdollisuudesta tehdä julkisesta tilasta omaansa, 'yksityistää' sitä.

Torin historiasta kertoo sekin, ettei siellä(kään) ole tappeluilta välttytty. Helsingin Sanomat kertoo⁸⁰ tappelusta Hakaniemen torilla, kun työmiestä oli puukotettu rintaan ja selkään kahden miehen välienselvittelyssä. Vammat olivat hengenvaaralliset ja puukotettu vietiin Punaisen Ristin sairaalaan. Vankilasta vastikään vapautunut viipurilainen puukottaja jäi kiinni verekseltään.

Hallin väistötila (2019) vie niin suuren osan torin alueesta, etten tiedä, miten varsinaiset torikauppiat sijoittuvat alueelle. Mädän kalan ja virtsan lemu ovat tallentuneet hajumuistiini torin ja hallin toiminnasta. Se ei ole ollut este tuoreiden elintarvikkeiden ostoksille ja kahvittelemulle.

Olen ollut suhteellisen aktiivinen molempien kauppapaikkojen käyttäjä Kallion-aikuisvuosinani. Hallin toisen kerroksen kahvilassa on nimetty pöytä presidentti Tarja Haloselle. Mielenkiinnolla odotan, menettääkö halli remontin jälkeen omaleimaisuutensa omine hajuineen ja tuoksuineen vai vetääkö se edelleen puoleensa vanhaa asiakaskuntaa. Mitään hipsterihallia tuskin kukaan vanha kalliolainen torilleen haluaa.

⁷⁹ Kopomaa 1997, 98.

⁸⁰ Helsingin Sanomat 20.09.1939 no 253, s. 2. Uutinen.

Hakaniemen kauppahalli torin reunasta kuvattuna. Uuttahelsinki.fi.

4.3.2 HAKANIEMEN TORI POLIITTISENA NÄYTTÄMÖNÄ

Aiemmin Hakaniemen torilta lähti Suomen kansandemokraattisen liiton (SKDL) ja Suomen kommunistisen puolueen (SKP) vappumarssi kohti Senaatintoria.

Myöhemmin torilla on vietetty työväen yhteistä vappujuhlaa pääasiassa Sosialidemokraattisen puolueen (SDP) ja Vasemmistoliiton kesken. Torin eteläreunaa hallitsee Suomen ammattijärjestöjen keskusliiton (SAK) suuri talo. Aiemmin SAK piti majaa Paasipuiston puolella graniittilinnassa⁸¹.

Kopomaa⁸² toteaa Hakaniemen torilla olevan kaksi vastakkaista roolia yleisenä tilana kaupungissa. Toisaalta se on ollut kanava samanmielisen politiikan teolle, paikka joka on *kollektiivisen esittäytymisen näyttämö*. Siellä on kuulunut ”työväestön ääni”. Kopomaa pitää Hakaniemen toria *rituaalien torina* työväenliikkeen näkökulmasta. Sitä on pidetty jopa ”punaisena torina”. Torin laidalta löytyy talo, jossa V.I. Lenin asui 1917. Seinässä on myös laatta.

Toisaalta torin viihteellisempi, karnevalistinen arvo on tunnustettava.

⁸¹ Merikallio 2020, 64.

⁸² Kopomaa 1997, 92-93.

Yhtä lailla voin hakea Hagiksen torilta joulukuusen tai vappupallon, istua torikahvilassa tai kuunnella poliittisia puheita. Kalliossa asuessani, kävin usein vappuisin Hagiksen torilla kuuntelemassa puheita ja nauttimassa olutta erillisessä karsinassa.

Jutta Urpilainen puhumassa Hakaniementorilla vappuna. Iltalehti.fi.

5 RAVINTOLOIDEN, HUVITUSTEN JA VIRKISTYSTEN KALLIO

5.1 RAVINTOLOIDEN JA BAARIEN HISTORIAA

Ravintolat jaettiin eri luokkiin 1900-luvun alussa. Kansanruokalat edustivat kolmatta luokkaa. Näissä kävivät etenkin ruumiillisen työn tekijät. Kansanruokaloita ylläpitivät järjestöt ja yksityisyrittäjät. Alkoholia ei kansanruokaloissa tarjoiltu. Elanto perusti kansanravintoloita työläisille ja myös itsepalveluravintoloita 1930-luvulta alkaen. Vaikka Elannolla oli eri tasoisia ravitsemuspaikkoja, ei myöskään Elannon ruokaloissa ja ravintoloissa tarjoiltu alkoholia ennen 1960-lukua. Yhtenä vaikuttavana tekijänä oli työväen raittiusliikkeet.⁸³

Siltasaari (entinen Hiirisaari) tunnettiin huvittelukeskuksena 1800-alun Helsingissä. Siellä toimi mm. sirkus. Saaren länsiosassa sijaitsi erityisesti ylioppilaiden suosiossa ollut keilarata ”Säästöpankki” (”Sparbanken”). Kerrottiin, että sinne helsinkiläiset sijoittivat rahansa ennen niiden tallentamista Kaisaniemen ravintolaan, joka oli Suomen vanhimpia vieläkin toimivia ravintoloita ennen konkurssia 2019 yhdessä Porin Reposaaressa hotellin kanssa. ”Säästöpankissa” osattiin juhlia ja myös Zacharias Topelius on päiväkirjassaan maininnut 12 tunnin juhlasta. Osa porukasta oli väkijuomien ansiosta väsähtänyt, osa tappeli ja loput jaksoivat loppuun saakka. Paikka tuhoutui tulipalossa v. 1855. Siltasaarella toimi myös ”Keltainen huvila” (”Gula villan”), johon käsityöläismestarit kokoontuivat keskustelemaan ja korttia lyömään. Arrakki-punssi oli yksi menekkijuomista ja asiakkaina oli pääasiassa miehiä. ”Keltainen huvila” sai toimia vielä pitkään aina asuinrakennusten kohoamiseen saakka. Helsingin työväenyhdistyksen (HTY) graniittilinna valmistui komeine torneineen 1908.⁸⁴

⁸³ Hesarin kulmilla 2018, 81; tyovaenruokailu.fi.

⁸⁴ Helsingin uutiset 2019; Siljamäki 2012, 10; Siltala 2019, 10; Tarmo 2019; Waris 2016, 221-224.

Kansalaissodan alettua torniin sytytettiin punainen valo. Huhutaan, että ravintola Juttutuvan ”vallankumouspöydässä” olisivat tavanneet Otto Wille Kuusinen ja itse Vladimir Iljitš Lenin. Lisäksi siellä perustettiin vuonna 1931 maineikas urheiluseura Tarmo Ry.⁸⁵

5.2 RAVINTOLOIDEN JA BAARIEN NYKYAIKAA⁸⁶

Mitä ilmeisimmin katu nimeltä Säästöpankinranta on saanut nimensä huvittelupaikan mukaan. Nykyisin kadun varrella on 1908 valmistuneessa Helsingin työväenyhdistyksen (HTY) graniittilinnassa⁸⁷ sijaitseva ravintolakompleksi, jonka kulmakivi on jo mainittu ravintola Juttutupa.

Itse asiassa graniittilinna on nyttemmin konferenssikeskus Paasitorni hotelleineen, pomonaan Osku Pajamäki. Vanha työväenaate on jokseenkin ropissut pois, vaikka pyörittäjä onkin jäsenkirjademari. Pajamäki istui jo valmiiksi HTY:n johtokunnassa, joten edellinen toimitusjohtaja Jorma Bergholm päätti suositella Pajamäkeä seuraajakseen eläkkeelle jäätyään. Osku Pajamäellä oli (on) laava verkosto, media-alan tuntemus ja työväenliikkeen vaikuttava tausta. Fiksuna miehenä Pajamäki päätti luopua kunnallispolitiikasta välttääkseen aikataulukysymykset ja etenkin mahdolliset kaksoisroolit.⁸⁸

Oma suhteeni Juttutupaan syntyi sen pubimaisemman puolen, Marco Polon kautta. Siellä olin kanta-asiakkaana käytännössä koko 1990-luvun. Jonkin aikaa siellä toimi myös tikkakerho Marco Polo Darts. Darts-kerhon jäsenyys oikeutti sisäänpääsyyn tanssiravintola Paasiin puiston puolelle jonon ohi.

Toki tuvankin puoli oli itselleni hyvin tuttu. On tullut istuttua ”vallankumouspöydässä”, tiskillä, terassilla ja looseissa. Useasti kulttuuriväen ja

⁸⁵ Helsingin uutiset 2019; Siljamäki 2012, 10; Siltala 2019, 10; Tarmo 2019; Waris 2016, 221-224.

⁸⁶ Kallion baarikartta. <https://www.google.com/search?>

⁸⁷ Wäre 2012, 22

⁸⁸ Siltala 2019, 251-252.

toimittajien seurassa, useiden teatterilaisten ja etenkin näytelmäkirjailija Henri Kapulaisen kanssa.

Omana aikanaani legendaksi muodostui portsari Seppo Laukkanen. Aiemmin ovella seisoi pitkään nyrkkeilyn höyhensarjan Suomen mestari (1949) Erkki Piispa⁸⁹. Joskus lomasijaisena vilahti ikämiesurheilija ja entinen liikunnanopettajani Osmo Tuorila, jonka Tapani Aaltonen⁹⁰ muistaa Kallio Kukkii -tapahtumasta. Osmo T oli ollut järjestyksenvalvojana tapahtumassa. Aaltonen tajusi, että 85-vuotias järkkäri Osmo T oli ollut hänen entinen liikunnanopettajansa.

Monet ravintolat on nimetty uudelleen, lopettaneet toimintansa tai vaihtaneet omistajaa. Esimerkiksi piskuinen Pub Sirdie Kolmannella linjalla uusien omistajien myötä alkoi myydä osuuksia baarista asiakkaille. Tarjolla oli 1000 osaketta hintaan à 100 euroa.⁹¹ Silti tai ehkä tästä syystä Sirdie on säilyttänyt paikkansa kivijalkabaarina.

Muutenkin baarit luovat sosiaalista elämää Kallioon. Baareissa ystävystytään, rakastutaan, erotaan ja kuollaan. Väitän, että Kallio onkin ennemmin kivinen kylä kuin pelkkä kaupunginosa. Useilla Helsingin alueilla ei tunneta ehkä kuin vain seinänaapuri ja häntäkin vain moikataan. Kalliossa monet tuntevat toisensa baarien eli ”olohuoneidensa” kautta.

Vaikka 2010-luvulla alkoi Kallion baareissakin nk. hipsteriaika ja tuotteita ei ollut pelkästään oluista keskiolut ja A-olut, vaan erikoisoluitakin tarjoilevia paikkoja rupesi sikiämään, on Kalliossa hintataso Helsingin keskustan ravintoloihin verrattuna kuitenkin huokeampi ja vähintäänkin siedettävä.⁹²

Entinen Karhukenno on pitkään ollut Las Vegas, entinen Pestum taas Pub Porthan. Alppimaa Kolmannella linjalla on ottanut alkuperäisen nimensä Toveri. Max ja Moritz muuttui jo aikaa sitten Café23:ksi Toisella linjalla. Koska Kallion Grilli, jolla ei ollut mitään tekemistä grilliruoan kanssa, sulki ovensa lopullisesti, moni

⁸⁹ Siltala 2019, 112.

⁹⁰ Aaltonen 2019, 280-281.

⁹¹ City 2018.

⁹² Suomi 2018.

kaupunginteatterilainen siirtyi viereiseen ”Kakskolmoseen” omiakseen sen kantabaarikseen. Intialaisesta ravintolasta tuli vuosituhanen vaihteessa ravintola Rytmi osoitteessa Toinen linja 2. Neljännen linjan entinen Alko on ollut pitkään Mascot Bar. Seppo Nurmisen yksi entisistä ja keittiömestarikaverini nykyinen kantapaikka saluunahenkinen Arizona bar sijaitsee osoitteessa Castréninkatu 7.^{93 94}

HTY:n graniittilinna Tokoinrannasta kuvattuna. Art Goes Kapakka.

⁹³ Ks. 2.1 Kallion kartta.

⁹⁴ Seppo Nurmisen haastattelu 2020.

5.3 TEATTERIT JA ELOKUVATEATTERIT

Kallion alueen teatteriperinne on merkittävä. Suomen suurin ammattiteatteri, Helsingin kaupunginteatteri (HKT), valmistui 1967. Arkkitehtinä oli Timo Penttilä. Henkilökunnan puolen osoite on Ensi linjan puolella. Samoin alun perin harjoitustilaksi tarkoitettu, mutta sittemmin omaksi näyttämökseen muodostunut Studio Elsa sijaitsee Ensi linjalla. Katsojat Pienelle ja Suurelle näyttämölle saapuvat Eläintahrantie 5 puolelta. Suuren näyttämön katsomo vetää 923 katsojaa ja itse näyttämötila on 600 neliömetrin kokoinen. HKT:lla on myös hallinnassaan muita näyttämötiloja, joista Kalliossa sijaitsee Arena-näyttämö Arenan talossa (arkkitehti Lars Sonck 1929) Hämeentiellä entisen elokuvateatteri Tuulensuun (”Luteensuu”) tiloissa. Jossain vaiheessa HKT:lla oli Pengerkadullakin näyttämö entisessä Ryhmäteatterin tilassa.^{95 96}

Itse aloitin ”työurani” 6-vuotiaana lapsinäyttelijänä Suurella näyttämöllä Paavo Liskin ohjaamassa näytelmässä Kanteletar. Samoilta ajoilta muistan tapauksen, kun istuin äitini ja parin muun naisnäyttelijän kanssa katsomon portaissa joidenkin harjoitusten aikaan. Samaan porukkaan istumaan liittyi Jouko Turkka, joka tuolloin toimi HKT:n apulaisjohtajana. Äitini kehotti minua tarjoamaan karkkia myös Joukolle, mutta kieltäydyin jyrkästi. Turkka vain nauraa hörötti. Joukon poika Juha oli rinnakkaisluokallani Kallion Ala-asteella.

Toinen merkittävä teatteri Kalliossa on ollut jo mainittu Ryhmäteatteri, joka on pitänyt majaansa perinteisesti Pengerkadulla Torkkelinmäellä aina vuoteen 2014 saakka. Nykyisin teatterin päänäyttämönä toimii entisen Kino Helsingin tilat Urheilutalossa Helsinginkadulla, Alppiharjun kaupunginosan puolella.⁹⁷

Lopettaneista teattereista on ainakin mainittava nukketeatteri Vihreä omena, joka toimi Ensi linjalla vuoden 2004 loppuun saakka.⁹⁸

⁹⁵ HKT 2019.

⁹⁶ Hesarin kulmillla 2018, 89.

⁹⁷ Ryhmäteatteri 2019.

⁹⁸ YLE 2004.

Kieltämättä elokuvateatterit ovat Kalliosta kadonneet. Oman aikani Tuulensuu (emme käyttäneet enää nimitystä ”Luteensuu”) Arena-talossa oli kenties viimeinen. Sen alasajo tuntui ilkeältä, koska olin nuorena melkoinen elokuvafriikki. Oli siis lähdettävä jatkossa keskustaan tai vähintään Krunaan Piliksen viereen leffaan, teatteriin, jossa faijan kanssa käytiin tsiigaamassa non-stopina Tomia ja Jerryä, kun olin kakara. Samassa elokuvateatterissa esitettiin myös iltaisin pornoa.

Vanhoja kalliolaisia leffateattereita, joita parhaimmillaan oli lähes kolmekymmentä varsinkin ennen tv:n yleistymistä, olivat mm. Fenix, palatsimainen Kaleva, Plaza ja Harjutorin Casino sekä HTY:n talossa Punalyhty.⁹⁹

Elokuvat olivat nuorison harrastus myös ennen. Tuula Malmström¹⁰⁰ muistelee, että leffaan mentiin kavereiden kanssa. Isommat tekivät päätökset, mitä rainaa mentiin katsomaan ja mukaan otettiin kaikki halukkaat. Tuolloin isommat katsoivat pienempien perään. Elokuvissakäynti oli viikoittaista ja siihen harrastukseen liikenä yleensä rahaa vanhemmiltakin, jotka usein olivat vähävaraisia ja monet muut harrastukset kalliita.

Itse kävin leffassa nuoruudessa lähes aina yksin. Se oli intohimo ja harrastus, joka ei kavereita kaivannut. Kun vuonna 1982 faija hankki meille VHS-nauhurin, katsoin satoja elokuvia vuodessa sekä kotona että teatterissa aina siihen saakka, kun sosiaalisempi elämä lukioaikana alkoi.

⁹⁹ Nenonen & Toppari 1983, 84-85; Hesarin kulmilla 2018, 89; Merikallio 2020, 37; ks. Kansiosan kartta 2019.

¹⁰⁰ Malmström 2019, 218-220.

5.4 VIRKISTYS, PUHTAUS JA SIISTEYS

Tänä päivänä romujen keräämiseen tuodaan taloyhtiöiden pihoilta siirtolavat.

Vuonna 1939 oli toisin. Rojut ullakoilta tuotiin kadunvarsiin. Tämän jälkeen vielä tarkastettiin, että ullakot ovat ylimääräisestä jätteestä tyhjät. Koululaiset toimittivat katujen varsilta tavarat pois, jonka jälkeen ne lastattiin kuorma-autoihin, jotka kuskasivat ne pois. Lajiteltiin poltettaviin ja muihin jätteisiin. Suurin osa jätteestä oli täysin arvotonta. Koululaiset palkittiin aterialla Akateemisen ilmasuojeluyhdistyksen (AISY) toimesta.¹⁰¹

Aiemmin jokaisessa kivitalossa oli talonmies, joka piti huolta kurista ja siisteydestä. Vielä muutettuani yksioöni osoitteessa Fleminginkatu 5, oli siellä usean vuoden ajan talonmies. Aluksi saksanpaimenkoiraansa taluttava vanha äkäisen oloinen mies, tämän jälkeen jokin toinen ukkeli. Myöhemmin talonmiehet ovat saaneet väistyä huoltoyhtiöiden tieltä.

Samoin kuin elokuvateattereille, on käynyt yleisille saunoille. Itse en osaa nykyisin mainita kuin Kotiharjun saunan¹⁰² Harjutorilla ja Arlan saunan Kaarlenkadulla.

Puutaloaikaan saunat olivat melkoinen välttämättömyys, kun pesutiloja kodeissa ei ollut ja raskasta ruumiillista työtä tehtiin. Itse en ole käynyt kuin kaksi kertaa Kotiharjun saunassa. Kotiharjun saunassa on pesijän palvelut ja ainakin aiemmin myös kuppauspalvelut. Vanhempia jo lakkautettuja saunoja olivat mm. osoitteissa Helsinginkatu 2 sijannut Elannon sauna, Kolmas linja 20 Kolmannen linjan sauna, Neljäs linja 14 Kansansauna, Sakarinkatu 2 Sakarinkadun sauna¹⁰³.

1950-luvulla saunoja oli lähes kaikissa kortteleissa. Tuolloin saunoja oli ainakin vielä Kalliossa viisitoista, kun löylyjä sai parhaimmillaan heti sotien jälkeen jopa yli sadassa paikassa koko Helsingissä. Maksu tapahtui heti ovella: saunamaksu, pesijä, istumamme, vihta sekä juoma, pilsneri tai limonadi. Lauteet olivat betoniset, sillä

¹⁰¹ 18.10.1939 Helsingin Sanomat no 281 s. 2. Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot.

¹⁰² ks. Kotiharjun sauna, löylyjä vuodesta 1928.

¹⁰³ Liite 2019, 292-294.

erotuksella, että ylimmäisellä lauteella oli puinen laveri. Pesuhuone käsitti yhden hanan ja suihkun, pesijän pesulavetin, kivipenkit ja sinkkiämpärit. Lauteilla kuului olla hiljaa, ainakin lasten täytyi vaieta. Iholle hierottiin karkeaa suolaa ja sitten vihdottiin kunnolla. Aikuisten mukaan tapa rentoutti kipeitä lihaksia. Kolmannen linjan saunan erikoisuus oli perhesauna, joka tuli varata pesijöineen etukäteen.¹⁰⁴

Torsti Lehtisen¹⁰⁵ mukaan joskus raitiovaunussa yleisen saunan saunottaja oli kovalla äänellä tutulle asiakkaalleen tokaissut:

Kiva nähdä teitäkin vaatteet päällä.

Miehiä vilvoittelemassa Kotiharjun saunan edustalla. myhelsinki.fi.

Arlan saunan julkisivu ja sisäänkäynti. is.fi

¹⁰⁴ Hesarin kulmilla 2018, 97; Lindell 2019, 56-57.

¹⁰⁵ Lehtinen 2020.

6 PÄÄTELMIÄ

Istun ravintola Om'pussa Siltasaarenkadulla. En mene ykköspöytään, koska en tunne kuin ulkonäöltä jonkun harmaapartaisen. Ei näy Kasikasia, ei Rumpali-Ollia. Odotan kaveriani, keittiömestaria, kauempana lähellä myyntitiskiä. Keittiömestarikaverini tulon jälkeen havaitsen kuitenkin ykköspöydässä tutun isokokoisen hahmon. Hän on Raaka-Hannu, jonka edesmenneet vanhempani tunsivat Hämeenlinnan Kaupungin Teatterin työntekijänä jo ennen syntymääni, teatterikoulusta valmistuneina nuorina näyttelijöinä. Menen moikkaamaan. Kerron asuvani Porissa. Hannu taas kertoo, että hänen Porin teatterissa työskennellyt siskonsa on muuttanut Turkuun. Toivotamme molemmat hyvät jatkot toisillemme.

Kolme (muuta) teatterilaista sentään Kolmannen linjan liepeillä tapaan, Helsingin kaupunginteatterin näyttämöestarin, valomestarin ja valomiehen. He vaikuttavat vieläkin samoilta. Ennen Om'puun menoani käyn moikkaamassa Hakaniemen hallin leikkelemestaria. Hän suhtautuu käyntiini kuin olisimme tavanneet viimeksi eilen. Tapaan siis ainakin neljä mestaria yhden päivän aikana.

Eläkeläisiä, vielä työikäisiä fyysisen työn tekijöitä (toki esim. valomestari tarvitsee valoja suunnitellessaan taiteellisenkin näkemyksen) sekä pienyrittäjiä. Kokonaan ei siis voi mennä sanomaan, että Kallio olisi täysin muuttunut. Nyt kauppahallin remonttikin on valmis. Kallion katumaisema on pysynyt yllättävän samanlaisena.

Jos työläisten asumukset olivat edullisia vielä kivi-Kallionkin rakentamisen aikaan ja pitkälle 1970-luvulle, se asia on muuttunut. Myös jonkinlainen rouheus on kadonnut puliukkokulttuurin, savuisten juottoloiden ja keskiolutbaarien poistumisen myötä. Nykyisinhän alkoholia joko tarjoillaan tai ei tarjoilla eli ei ole enää A-, B- ja keskiolutoikeuksia. On tullut trendikkäämpiä paikkoja. Ihmetyksekseni ei kusikaan enää haise. Johtuneekohan vaikkapa siitä, että esimerkiksi kirjaston taakse on tullut maksuton yleisökäymälä. Kallion hajumaisema on siten muuttunut yllättävänkin paljon.

Lisäksi kivijalkaliikkeet eivät enää ole niin hyvin läsnä kuin ennen. Itse muistan 1970-luvulta Selma Palmun siirtomaatavaraliikkeen Neljänneltä linjalta, maustekaupan, josta sai hyviä irtokarkkeja Arenan talosta ja Kolmannella linjalla sijainneen ”pikkukaupan”, johon kaverini kanssa tuhlasimme viikkorahamme.

Myös divareita oli paljon. Erityisesti tuli ostettua sarjakuvalehtiä tai -albumeita. Myöhemmin ostin vinyylilevyjä levydivari Black & Whitesta, joka ensin sijaitsi Viherniemenkadulla, mutta muutti myöhemmin Toisen linjan alkupäähän. Flemarin mäessä sijaitsi legendaarinen Sähkö-Timo. Timo oli varsin iso mies.

Erityisesti 1950-luvulla kivijalkakauppoja oli noin joka toisen talon alakerrassa. Ne keskittyivät yleensä yhteen myyntiartikkeliin, vaikkapa lihaan tai maitotuotteisiin. Esimerkiksi maitokaupan läheisyys oli tärkeä, koska kylmäsäilytystilojen puuttuessa asunnoissa, maito tuli hakea päivittäin. Hesari 14 kohdalla saattaa havaita vanhan tekstin ”Maitoa Mjölck A. Frejbor”.¹⁰⁶

Pertti Rekala¹⁰⁷ muistelee, että muutos alkoi jo 1980-luvulla. Hänen äitinsä oli mennyt vanhasta muistista ostamaan kynttilöitä Viidenneltä linjalta Hämeentien risteyksen läheltä vanhaan tuttuun paperikauppaan. Nuori herra oli tiskin takana hämmästellyt, mihin tarkoitukseen muori oli kynttilöitä hankkimassa. Lopulta Rekan äiti oli joutunut poistumaan tyhjin käsin kaupasta, joka ei ollut enää paperikauppa, vaan pornoliike. Kivijalkakauppa toki sekin, mutta hieman erilainen.

Myös Elannon vanha kuorma-autotalli Neljännellä linjalla on poistunut ja tilalle on tullut Lidl. Samoin monien kivijalkakauppojen tilalla on hipsteribaareja. Puupöly on kadonnut, katupöly on tullut tilalle, kirjoittaa Tuure Hurme¹⁰⁸.

Toisaalta Kallion kulmien kundina tunnetun muusikko-lauluntekijän Hannu ”Tuomari” Nurmion mukaan Kallio ei ole enää niin kolkko kylä kuin ennen. Silti Kalliossa voi jutella kuppilassa tuntemattomien ihmisten kanssa.¹⁰⁹ Eihän tietenkään

¹⁰⁶ Hesarin kulmilla 2018, 77.

¹⁰⁷ Rekala 2019, 276-277.

¹⁰⁸ Hurme 2019, 287.

¹⁰⁹ YLE Perjantai 2020.

voi väittää, että vain Kalliossa voi jutella tuntemattomien ihmisten kanssa. Mutta Nurmio luultavasti tarkoittaa sitä, ettei häneen julkisuuden henkilönä Kalliossa suhtauduta mitenkään erityisesti, vaan kaikki ovat tasavertaisia.

Kopomaa¹¹⁰ nimittää paikan muuttuvaa luonnetta *paikan habitukseksi*, havaintoon paikan hengestä. Tämä voi tarkoittaa sitä, että paikan alkuperäinen käyttötarkoitus muuttuu, josta hän mainitsee pankkiautomaatin, jossa voidaan yöpyä. (Vrt. alun perin kivijalkakauppa = myöhemmin olutkuppila / kahvila / pornoliike.)

Lapset ovat kaikonneet pihoilta ja kaduilta. Heitä näkee lähinnä Kallion alakoulun pihalla ja Tokiksen kentällä. Tämä on mielenkiintoinen havainto, koska omana aikanani meitä kersoja oli paljon. Sekä omassa talossa että ympäröivissä kortteleissa ja Tokiksella.

Vuonna 1939 Kallio tunnettiin yhtenä lapsivaltaisimmista kaupunginosista Helsingissä – tuolloin kaivattiin lastenseimiä huolehtimaan mukulalaumasta.¹¹¹

Dallaamme kaverini kanssa, emme Kolmatta linjaa takaisin, kuten Fredi muinoin, vaan eteenpäin kohti Pub Pressaparia. Aiemmin Pikarina ja Mr. Pickwickinä tunnettu baari sai uuden nimen, kun Tarja Halonen valittiin tasavallan presidentiksi. Halonen ja ”naapurin mies” Pentti Arajärvi asuivat samassa talossa omilla asunnoissaan valinnan aikaan. Kyseessä on tavanomainen kalliolainen kivijalkabaari. Kansanomainen kuppila. Ei räkälä, vaan viihtyisä pubimainen paikka.

Näitä havaintoja on selkeää tehdä juuri autoetnografisen tutkimuksen kautta. Kun on itse kokenut, havaitsee muutoksia helpommin. Suurimpana innoittajana autoetnografisen tutkimuksen käyttämiseen tässä tutkielmassa ovat olleet nuoruusvuodet ja etenkin asuminen Oivan talossa.

Autoetnografinen pro gradu -tutkielmani on avannut enemmän silmiäni Kallion muutokseen. Ei ole riittänyt, että välillä olen vain käynyt Kalliossa, koska olen käynyt reissuillani lähinnä paikoissa, joissa aina ennenkin olen käynyt. Tämä työ on tehnyt

¹¹⁰ Kopomaa 1997, 37-38.

¹¹¹ Helsingin Sanomat 3.9.1939 no 236, s. 24.

selväksi myös yleisen kaupunkikuvan muutokset, kuten duunareista keskiluokkaisia (tai pudokkaita). Edullisista asunnoista korkeahintaisiin lokaaleihin. Ilmapiiri on jollain tapaa vapautuneempi, jos vertaan sitä 1970- ja 1980-lukujen harmaaseen Kallioon. 1990-luvulla keskiolutkuppiloita alkoi olla joka korttelissa, mutta senkin jälkeen on muutosta vapaampaan suuntaan tapahtunut. Autoetnografia on mielestäni ollut osuva metodi tällaiselle osittaiselle oman muistin teokselle.

Monet porilaisista kavereistani on ollut kiinnostunut käymään baarikierroksen Kalliossa minun johdattamanani. Ilmeisen mystifioitun leiman kaupunginosa / kyläyhteisö siis on jättänyt, koska mielenkiintoa riittää.

Helppo on yhtyä Tapani Aaltosen¹¹² näkemykseen:

Arska ehdotti tapaamista ja kierrosta tutuilla lapsuuden ja nuoruuden asuinsijoilla Kallion kulmilla. --- Oli aika tehdä yhteenvettoa illan kierroksesta. Mietimme, mikä tässä kierroksessa on outoa. --- Ja lopulta se selvisi. Olimme olleet liikenteessä noin seitsemän tuntia ja tehty kohtalainen kierros lukuisine ravintoloinen ja katuineen, mutta yhtään kunnan kännistä emme nähneet missään. Ei kuppiloissa, ei kaduilla, ei missään. Onpa kulmat muuttuneet meidän ajoista. Ja juomatavat. Ei huono!

¹¹² Aaltonen 2019, 282-283.

LÄHDELUETTELO

KIRJALLISUUSLÄHTEET

Aaltonen, Tapani: ”Taas Kolmatta linjaa kuljin kerran” ja ”Uskomaton tapaaminen Kallio Kukki –tapahtumassa”. Luvut teoksessa *Meidän Kallio : ei päivää ilman Elantoa*. Into Kustannus Oy. Dardedze holografija, Riika, 2019.

Auvinen, Jari: *Puutalojen KALLIO*. Kustantaja Laaksonen. Kariston kirjapaino oy, Hämeenlinna 2010.

Auvinen, Jari: *Raitiovaunulla Kallioon*. Kustantaja Laaksonen. Kariston kirjapaino oy, Hämeenlinna 2016.

Ellis, Carolyn, Arthur Bochner, Autoetnography, personal narrative, reflexivity. *Researcher as Subject*, teoksessa Norman K. Denzin ja Yvonna S. Lincoln (toim.), *Handbook of Qualitative Research*. Thousand Oaks, California: Sage, 2000, 733-768.

Fingerroos, Outi & Riina Haanpää & Anne Heimo & Ulla-Maija Peltonen (toim.), *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. SKS: Helsinki 2006

Haapanen, Eero: Punainen Vanhankaupunginlahti, teoksessa Simo Laakkonen, Sari Laurila, Marjatta Rahikainen (toim.): *Nokea ja pilvenhattaroita. Helsinkiläisten ympäristöhistoriaa 1900-luvun vaihteessa Helsinki*. Helsingin kaupunginmuseo, 1999, 78-107.

Heikkinen, Hannu, Narratiivinen tutkimus – todellisuus kertomuksena, teoksessa Aaltola, J. & Valli, R. (toim.), *Ikkunoita tutkimusmetodeihin. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin*. Jyväskylä: PS-kustannus, 2001, 116–132.

Hesarin kulmilla : 50-luvun Kalliossa.. Toim. Juhani Styrman. Reuna Oy, Kouvola. EU.

Hurme, Pekka: ”Poliis, poliis – Pengerkatu viis!” Luku teoksessa *Meidän Kallio : ei päivää ilman Elantoa*. Into Kustannus Oy. Dardedze holografija, Riika, 2019.

Hurme, Tuure: ”Faija päätyi museoon – näinkin voi vanhalle valokuvalle käydä”. Luku teoksessa *Meidän Kallio : ei päivää ilman Elantoa*. Into Kustannus Oy. Dardedze holografija, Riika, 2019.

Jyry 50 vuotta. Voimistelu- ja urheiluseura Helsingin Jyryn 50-vuotisjuhla-julkaisu. Lahti, Lahden työväen kirjapaino, 1951.

Kansiosan kartta teoksessa *Meidän Kallio : ei päivää ilman Elantoa*. Into Kustannus Oy. Dardedze holografija, Riika, 2019.

- Karjalainen, Pauli Tapani 2004. Ympäristö ulkoa ja sisältä: Geografiasta geobiografiaan. – Mäntysalo, Raine (toim.) Paikan heijastuksia. Ihmisen ympäristösuhteen tutkimus ja representaation käsite. Ympäristöalan julkaisuja. Oulun yliopisto. 49-68.
- Kopomaa, Timo: Tori – marginaali – haastava kaupunki : Tilatapauksia julkisten ulkotilojen käytöstä ja reunimmaisista käytännöistä. SKS 670. Ykkös-Offset Oy, Vaasa 1997.
- Korkiakangas, Pirjo, Muistoista rakentuva lapsuus. Helsinki. Suomen muinaismuistoyhdistys, 1996.
- Koskela, Katri: Huligaanit. Katuelämää Sörkassa suurlakosta sisällissotaan. Helsinki, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2002.
- Laakkonen, Simo: Vesiensuojelun synty, Helsingin ja sen merialueen ympäristöhistoriaa 1878-1928. Helsinki. Gaudeamus/Hanki ja Jää, 2001.
- Laakkonen, Simo, Laurila, Sari, Kansanen, Pekka, Schulman, Harry (toim.): Näkökulmia Helsingin ympäristöhistoriaan, Kaupunki ja sen ympäristö 1800- ja 1900-luvulla. Helsinki. Edita/Helsingin kaupungin tietokeskus, 2001.
- Laakso, Marja: ”Meidän pihalla” ja ”Kesämuistoja”. Luvut teoksessa Meidän Kallio : ei päivää ilman Elantoa. Into Kustannus Oy. Dardedze holografija, Riika, 2019.
- Liite 2019: ”Meidän mestoja”. Liite teoksessa Meidän Kallio : ei päivää ilman Elantoa. Into Kustannus Oy. Dardedze holografija, Riika, 2019.
- Lindell, Liisa: Yleisessä saunassa. Luku teoksessa Meidän Kallio : ei päivää ilman Elantoa. Into Kustannus Oy. Dardedze holografija, Riika, 2019.
- Lovén, Raili: Pihan leikkejä. Luku teoksessa Meidän Kallio : ei päivää ilman Elantoa. Into Kustannus Oy. Dardedze holografija, Riika, 2019.
- Maisemapuistosta reformipuistoon. Helsingin kaupunkipuistot ja puistopolitiikka 1880-luvulta 1930-luvulle. Entisaikain Helsinki XIV. Helsinki: Helsinki-Seura, 1994.
- Malmström, Tuula: Elokuvamuistoja. Luku teoksessa Meidän Kallio : ei päivää ilman Elantoa. Into Kustannus Oy. Dardedze holografija, Riika, 2019.
- Merikallio, Katri: Tarja Halonen : Erään aktivistin tarina. Into Kustannus Oy. Tallinna Raamatutrükikoja, 2020.
- Mutka, Allan: Palttoonappi. Tammi, Helsinki 1993.
- Narinkka 1982. Artikkel. Helsinki, Helsingin kaupunginmuseo 1983.
- Nenonen, Kaija & Toppari, Kirsi: Herrasväen ja työläisten kaupunki: Helsingin vanhoja kortteleita 2. Helsingin Sanomat, Helsinki 1983.

Pöysä, Jyrki: Lähiluvun tieto. Näkökulmia kirjoitetun muistelukerronnan tutkimukseen. Joensuu: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura, 2015.

Rekala, Pertti: ”Uusia tuulia Kallion liike-elämässä”. Luku teoksessa *Meidän Kallio : ei päivää ilman Elantoa*. Into Kustannus Oy. Dardedze holografija, Riika, 2019.

Ropponen, Marianne: ”Muistoja Kallion kirkosta”. Artikkeliteoksessa *Tälle Kalliolle : Kallion kirkon 100 vuotta*. Toim. Salla Korpela. Kallion seurakunta. Edico Oy. Jaarli Oy, Turenki 2012.

Siljamäki, Esa: ”Sörnäinen ennen Sörnäisten seurakuntaa”. Luku teoksessa *Tälle Kalliolle : Kallion kirkon 100 vuotta*. Toim. Salla Korpela. Kallion seurakunta. Edico Oy. Jaarli Oy, Turenki 2012.

Siltala, Sakari: *Talo ja torni : Helsingin työväenyhdistys 1884-2019*. Kustannusosakeyhtiö Siltala, Helsinki. Livonia Print, Latvia 2019.

Snåre, Markku: ”Tarzanit katolla” ja ”Kirjeitä”. Luvut teoksessa *Meidän Kallio : ei päivää ilman Elantoa*. Into Kustannus Oy. Dardedze holografija, Riika, 2019.

Taipalinen, Kalle: *Kattokeikka*. Luku teoksessa *Meidän Kallio : ei päivää ilman Elantoa*. Into Kustannus Oy. Dardedze holografija, Riika, 2019.

Tuomi, Timo: *Koulu*. Luku teoksessa *Meidän Kallio : ei päivää ilman Elantoa*. Into Kustannus Oy. Dardedze holografija, Riika, 2019.

Uotinen, Johanna, Kokemuksia autoetnografiasta, teoksessa Jyrki Pöysä, Helmi Järviluoma ja Sinikka Vakimo (toim.), *Vaeltavat metodit*. Joensuu: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura, 2010, 178–189.

Waris, Heikki: *Työläisyhteiskunnan syntyminen Helsingin Pitkänsillan pohjoispuolelle*. Väitöskirja 1932 ja 1934 (II osa). Into Kustannus Oy. Dardedze holografija, Riika 2016.

Vilja, Jyri: *Kallion kirjasto ja kaupunginarkkitehti Karl Hård af Segerstad*. Helsingin kaupunginmuseon tutkimuksia ja raportteja 2/2007. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä 2007.

Wäre, Ritva: ”Kalliolle rakennettu”. Luku teoksessa *Tälle Kalliolle : Kallion kirkon 100 vuotta*. Toim. Salla Korpela. Kallion seurakunta. Edico Oy. Jaarli Oy, Turenki 2012.

INTERNETLÄHTEET

Allmusic.com. <https://www.allmusic.com/artist/petula-clark-mn0000325401/songs/all/2>. Luettu 19.5.2021.

blogs.helsinki.fi

City 2018:

<https://www.city.fi/opas/pub+sirdie+sai+uudet+omistajat+ja+tarjoaa+nyt+osakkuuksia+muillekin/11798>. Luettu 31.10.2019.

Ellis, Carolyn, Tony E. Adams, Arthur Bochner., Autoethnography: An Overview. *Forum Qualitative Social Research*, 12:1 (January 2011), <http://www.qualitative-research.net/index.php/fqs/article/view/1589/3095>

fsd.tuni.fi

<https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/menetelmaopetus/kvali/teoreettis-metodologiset-viitekehukset/autoetnografia/>

Luettu 19.8.2021.

HAM. <https://www.hamhelsinki.fi/sculpture/nyrkkeilijat-johannes-haapasalo/> Luettu 24.1.2020.

Helsingin Sanomat, Viikkoliite 16.12.1934, no 339, s. 33. Artikkel: Tuntematon Hermanni. Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot. Luettu 24.3.2021.

Helsingin Sanomat 3.9.1939 no 236, s. 24. Artikkel: Puute lastenseimistä. Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot. Luettu 24.9.2021.

Helsingin Sanomat 20.09.1939 no 253, s. 2. Uutinen: Tappelu Hakaniemen torilla. Kansalliskirjaston digitaaliset arkistot. Luettu 15.10.2021.

Helsingin Sanomat 11.10.1939 no 274, s. 5, 11. Artikkel: Pääkaupunki puoli tuntia pimeänä. Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot. Luettu 24.9.2021.

[Helsingin Sanomat 18.10.1939 no 281 s. 2](#). Artikkel: Ullakkojen puhdistus päättyy tällä viikolla. Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot. Luettu 22.9.2021.

Helsingin uutiset 2019. Artikkel: Suomen vanhin yhtäjaksoisesti toiminut ravintola konkurssiin – valkoisen ylivallan kokous ei ollut myyntivaltti?

<https://www.helsingin uutiset.fi/artikkeli/738359-suomen-vanhin-yhtajaksoisesti-toiminut-ravintola-konkurssiin-valkoisen-ylivallan>. Etelä-Suomen Media Oy.

Mediatalo Keski-suomalainen. Luettu 30.10.2019.

HKT 2019. <https://hkt.fi/tietoa-teatterista/> Luettu 12.11.2019.

Kallion ala-asteen kotisivut 2019. <https://www.hel.fi/peruskoulut/fi/koulut/kallion-ala-aste/>. Luettu 28.10.2019.

Kallion baarikartta. [https://www.google.com/search?client=firefox-b-e&sa=X&biw=1920&bih=938&tbs=lf:1,lf_ui:9&tbm=lcl&q=kartta+kallion+baarit&rlfq=1&num=10&ved=2ahUKEwjD7u2w8qPzAhVYRPEDHcj3AO8QtgN6BAgTEAQ#rifi=hd:;si:;mv:\[\[60.1887133,24.9621218\],\[60.179791300000005,24.9490414\]\];tbs:rlf:1m4!1u3!2m2!3m1!1e1!1m4!1u2!2m2!2m1!1e1!1m4!1u1!2m2!1m1!1e1!1m4!1u1!2m2!1m1!1e2!2m1!1e2!2m1!1e1!2m1!1e3!3sIAE,lf:1,lf_ui:9](https://www.google.com/search?client=firefox-b-e&sa=X&biw=1920&bih=938&tbs=lf:1,lf_ui:9&tbm=lcl&q=kartta+kallion+baarit&rlfq=1&num=10&ved=2ahUKEwjD7u2w8qPzAhVYRPEDHcj3AO8QtgN6BAgTEAQ#rifi=hd:;si:;mv:[[60.1887133,24.9621218],[60.179791300000005,24.9490414]];tbs:rlf:1m4!1u3!2m2!3m1!1e1!1m4!1u2!2m2!2m1!1e1!1m4!1u1!2m2!1m1!1e1!1m4!1u1!2m2!1m1!1e2!2m1!1e2!2m1!1e1!2m1!1e3!3sIAE,lf:1,lf_ui:9). Luettu 29.9.2021.

[hs.fi/extra/taloyhtio/18032018/art-2000005897495.html](https://www.hel.fi/extra/taloyhtio/18032018/art-2000005897495.html). Luettu 24.11.2021.

hs.fi/kulttuuri/art-2000003483480.html Luettu 17.9.2021.

Hukari, Juho: Huliganismi ja sen vastustaminen. Artikkel. Suomen Sosialidemokraatti, 10.07.1936, nro 185, s. 2
Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot.

Kallio-ryhmä Facebookissa. <https://www.facebook.com/groups/4798813191>.
Lehtileike/artikkeli. Puukotti ystävänsä kuoliaaksi : Jälleen verityö Kalliossa. Uusi Suomi 2.11.1952. Luettu 29.9.2021.

Kinos, Kari ja Koivulaakso, Kirsti: Kallion Oivan historia.
<https://www.ravintolaoiva.fi/historia>. Luettu 23.10.2019.

Kolbe, Laura: Kaupunkihistorian uusia tuulia Euroopassa – ja Helsingissä.
HA. Historiallinen Aikakauskirja, 01.01.1993, no 3, s. 48
Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot. Luettu 29.3.2021.

Kotiharjun sauna, löylyjä vuodesta 1928. <https://www.kotiharjunsauuna.fi/> Luettu 22.1.2020.

kotos.fi/nyt/kysymyksiä_ja_vastauksia/sanojen_alkuperasta/puliukko. Luettu 29.9.2021

Kuudes linja 2019: Ravintola Kuudennen linjan internetsivu. <https://kuudeslinja.com/>
Luettu 31.10.2019.

kysy.fi. <http://www.kysy.fi/kysymys/mista-tulee-kaupunginosan-ruotsinkielinen-nimi-berghall-ja-kumpi-oli-ensin-kallio-vai>. Kysymys ja vastaus. Luettu 23.9.2021.

Laadullisen tutkimuksen verkkokäsikirja. Tampere. Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto. <https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/menetelmaopetus/kvali/teoreettis-metodologiset-viitekehukset/muistitietotutkimus/>
<https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/menetelmaopetus/kvali/laadullisen-tutkimuksen-aineistot/haastattelut/>

Lahti, Pekka: <https://pekkalahti.wordpress.com/2017/07/19/kaupunkikuva-sapaleiksi-paivassa-eli-pommitukset-kalliossa-9-7-1941-osa-2-hakaniemi-linjat-porthaninkatu/>
Luettu 23.10.2019.

Lehtinen, Torsti 2020: Torsti Lehtinen valmistele kirjaa stadin yleisistä saunoista, sauna ei ole enää pelkkä pesupaikka vaan yhdessäoloa varten. Artikkel. <https://www.digikallio.fi/2020/04/16/stadin-yleiset-saunat/> Luettu 30.3.2021.

Musixmatch <https://www.musixmatch.com/>

mv.helsinki.fi/home/jproos/waris.htm

Ryhmäteatteri 2019. <http://www.ryhmateatteri.fi/> Luettu 31.10.2019.

Siiloan 2020. <https://siiloan.fi/yhteystiedot>. Luettu 14.1.2020.

Stadissa.fi

<https://www.stadissa.fi/paikat/391/toolonlahti> Luettu 22.10.2020

Suomen Sosialidemokraatti, 01.03.1936, no 60, s. 12, 14-15. Artikkel: Helsingin ja sen ympäristön kehitys. Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot. Luettu 23.3.2021.

Suomen Sosialidemokraatti. 20.06.1939 no 164, s.5. Artikkel (uutinen): Kolme järkyttävää onnettomuutta. Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot. Luettu 12.8.2021.

Suomi, Janne 2018: Olutmatkailijan Helsingin – Kallion baarikierros. Nyt. Artikkel. <https://reseptitaivas.fi/olutmatkailijan-helsinki-kallion-kierros/> Luettu 30.3.2021.

Tarmo 2019: Helsingin Tarmon internetsivut.

<https://www.helsingintarmo.fi/tarmo/historia/> Luettu 31.10.2019.

Työmies, 21.05.1917, no 134, s. 2. Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot. Luettu 24.3.2021.

Tyovaenruokailu.fi

http://www.tyovaenruokailu.fi/p/ruokalait-2_2.html Luettu 22.10.2020.

Ukkonen, Taina: Mietteitä muistitietohistorian eettisistä ja lähdekriittisistä ongelmista. *Elore* 2/2002. http://www.elore.fi/arkisto/2_02/ukk202.html

upwithkallio.com/2019/07/15/kallion-historia/ Luettu 17.9.2021.

Urbaani sanakirja. <https://urbanisanakirja.com/>. Luettu 28.2.2020.

Vainio Juha ”Watt” 1968 <https://secondhandsongs.com/performance/447061>
Luettu 12.8.2021

xip.fi/tutkija/0406.htm. Luettu 17.9.2021.

YLE 2004: Nukketeatteri Vihreä omena lopettaa. Artikkel. <https://yle.fi/uutiset/3-5194527> Luettu 31.10.2019.

YLE 2010 (Päivitetty 2012). Uutinen: Presidentti Halosen entinen opinahjo täyttää 100 vuotta. <https://yle.fi/uutiset/3-5667324>. Luettu 28.10.2019.

PAINAMATTOMAT LÄHTEET

Puhakainen, Päivö: Yhteiskunnallisen linjan luento ja ekskursion Pitkäsillan pohjoispuolelle. Työväen Akatemia 1989-90.

RADIOLÄHDE

YLE Puhe 24.9.2019. Kirjailija Anja Kaurasen haastattelu vuodelta 1993.

TELEVISIOLÄHDE

YLE Perjantai-ohjelma. Tuomari Nurmion haastattelu. 7.2.2020.

ELOKUVALÄHTEET

Kaurismäki, Aki: Calamari Union. Villealfa Filmproductions Oy 1985.
Suominen, Tapio: Täältä tullaan elämä. Sateenkaarifilmi Oy 1980.

HAASTATTELUT

Seppo Nurmisen haastattelu. 1.12.2020. Pori.

Ilmakuva Kalliosta. fi.wikipedia.org.

ESIMERKKEJÄ KALLIO-AIHEISESTA KAUNOKIRJALLISUUDESTA

Saisio, Pirkko: Elämänmeno

Mutka, Allan: Palttoonappi (ja muut Mutkan teokset)

Rimminen, Mikko: Pussikaljaromaani

Lehtinen, Torsti: Kun päättyy Pitkäsilta

Ruuth, Alpo: Kallion kundi ei kuole

Kauranen Anja: Sonja O. kävi täällä

Oksanen, Sofi: Baby Jane

Wahlsten, Ari: Kosteiden mestojen balladi

Vuorinen, Juha: Juoppohullun päiväkirja

HENKILÖHAKEMISTO

Ahvonen, Tuija	34
Airaksinen, Heikki	
Ankka	
Arajärvi, Pentti	
Arvo-Herra (Ilvonen, Arvo)	
Bergholm, Jorma	
Clark, Petula	1
Davidsson, Harri	
Edelmann, Samuli	
Eroka	
Flinckenberg, Einar	
Halonen, Tarja	
Hissi-Pena (Koivisto, Pentti)	1,
Holopainen, Johannes	
Hovatta, Vuokko	34
Hård af Segerstam, Karl	
Juna	
Järnefelt, Arwid	
Kapulainen, Henri	
Kasikasi (Kyytinen, Heikki)	1,
Kaurismäki, Aki	
Koivulaakso, J.A.	
Korttila, Aksa	34
Kuusinen, Otto Wille	
Laukkanen, Seppo	
Lenin, Vladimir Iljitš	
Lindqvist, Selim A.	
Liski, Paavo	
Loffi	35
Mummo (Uimonen, Kaarina)	
Mutka, Allan	
Myllys, Jorma ”Jore”	

Mäntynen, Jussi	
Nurminen, Seppo	
Nurmio, Hannu ”Tuomari”	
Okkeri	
Pajamäki, Osku	
Penttilä, Timo	
Piispa, Erkki	
Pitkä, Uuno	
Raaka-Hannu	
Rantanen, Jarkko	34, 35
Rumpali-Olli	1,
Saarinen, Aarne	
Selänne, Teemu	
Siitonen, Matti ”Fredri”	1,
Sånck, Lars	
Sääski, Pekka	
Taucher, Gunnar	
Topelius, Zacharias	
Trygg-Helenius, Maria Alexandra (Alli)	
Tuorila, Osmo	
Turkka, Jouko	
Turkka, Juha	
Uimonen, Virpi	34
Vainio, Juha ”Watt”	1,
Wickström, ”Viki”	
Vierikko, Helena	34
Vierikko, Vesa	34, 35
Wilkman, Armas	
Vilpas, Eija	34
Virtanen, Ville	34

Osa nimistä on pelkkiä lempinimiä, koska en ole ollut varma oikeista nimistä.

SLANGIA¹¹³

boltsi	pallo
dallata	kävellä
divari	antikvariaatti
faija, fatsi	isä
Flemari	Fleminginkatu
Hagis, Hakis	Hakaniemi
Hesari	Helsinginkatu
hipsteri	mm. massasta poikkeava
kersa	lapsi
kosla	auto
kusiainen	Fiat 600
kundi	poika
Kruna, Krunika	Kruununhaka
källi	jekku, temppu
lande	maaseutu
luuvitonon	nyrkki
maikka	opettaja
muija, bööna	tyttö
musikka	yksinkertainen, sivistymätön alempaa sosiaaliluokkaa edustava mies
mutsi	äiti
nykkelit, nyklat	avaimet
nössö	ihminen joka pelkää omaa varjoansakin
pehmeä	vajaa
Pilis	Pilailupuoti
pultsari	rappioalkoholisti
puusilmä	tyhmä, tajuamaton, henkilö joka ei ymmärrä itsestäänselvyyksiä
skoudet, slurkit, kissalan pojat, kytät	poliisit
Stadi, Hesa, Iso kirkko	Helsinki

¹¹³ Urbaani sanakirja 2020.

Tokis
tsiigata
tsoukki
tsilari
uuno
vasikoida, kannella

Toisen linjan kenttä ts. Leikkipuisto Linja
katsoa, katsella
vitsi
talonmies
hölmö
ilmiantaa